

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Çetin Öner

ŞU BİZİM ÇERKESLER

2. BASIM

DÜŞÜNCE DİZİSİ 6

SUBJUNCTIVE

CHOMSKY

Çetin Öner
ŞU BİZİM
ÇERKESLER

DÜŞÜNCE DİZİSİ: 6

1. basım : 2000

2. basım : 2001

Yayın Yönetmeni	: İlknur Özdemir
Dizgi	: Serap Kılıç
Düzeltili	: Fulya Tükel
Montaj	: Mine Sarıkaya
Kapak Düzeni	: Semih Özcan

Baskı	: Özal Basımevi
Cilt	: ZE Ciltevi

ISBN 975-8440-73-X

© Çetin Öner / Can Yayınları Ltd. Şti. (2000)

Çetin Öner ŞU BİZİM ÇERKESLER

İNCELEME

Gravürler
FELİKS PETWUAŞE

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No. 2, 80060 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0-212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33

web sayfamız: <http://www.canyayinlari.com>

e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

**ÇETİN ÖNER'İN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
KİTAPLARI**

**ŞU BİZİM ÇERKESLER / *inceleme*
DAĞLARA YAZILIDIR / *roman***

çocuk kitapları

**GÜLİBİK
KARGALAR KARA DEĞİLDİ
MAVİ KUŞU GÖREN VAR MI
PIYANGO
PORTAKAL**

Çetin Öner, 1943'te doğdu. A.İ.T.İ.A. Banka İşletmesi Bölümü'nü bitirdi. 1963'te Ankara Sanat Tiyatrosu'na girdi. 40'ı aşkın oyunda görev aldı. TİSEN (Tiyatro İşçileri Sendikası) Ankara Şube Başkanlığı görevini 3 yıl sürdürdü. 1972-1973 yılları arasında Milliyet Gazetesi Sanat Dergisi Ankara Temsilciliğini yaptı, Olay ve Barış Gazeteleri'nde tiyatro eleştirileri yazdı. 1973'te AST / Sanat Yönetmenliği'nden ayrılarak TRT'de prodüktör olarak göreve başladı. TRT'nin ilk televizyon dizisi olan 'Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz'ı yönetti. Birçok TV oyununda oyunculuk yaptı. 1972'de 'Yeni A Dergisi'nde ilk öyküsü '*Keklik*'; 1975'te ilk kitabı yayınlandı: '*Gülibik*'. Kitap 1978'de Almancaya çevrilerek bu ülkede değişik yayınevlerince 5 kez basıldı. '*Gülibik*' öyküsü ZDF-TRT ilk ortak yapımı olarak filme çekildi. Kitap Almanca konuşulan tüm ülkelerde okuma kitabı olarak okullara tavsiye edildi. '*Gülibik*', T.C. Kültür Bakanlığı ve 'Verlag An Der Ruhr' Yayınevi'nce prestij kitabı olarak yeniden basıldı. Ulusal ve uluslararası birçok ödül kazanan Çetin Öner'in dört çocuk kitabı ve bir romanı vardır. Çocuk kitapları: *Gülibik*, *Mavi Kuşu Gören Var mı*, *Portakal*, *Kargalar Kara Değildi*, *Piyango*. Romanı: *Dağlara Yazılıdır*. İnceleme: *Şu Bizim Çerkesler*'dir. Bu kitaplarının hepsi Can Yayınları arasında çıkmıştır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz/Sonsöz.....	9
Çerkesler	13
Ortak Bileşke	23
Hatti, Hitit, Babil, Mısır, Atlantis, Adige, Çerkes.....	24
Adige	33
Diller ve Dağlar Ülkesi Kafkasya	36
Türkler Kafkasyalı mı?	39
Spartaküs'ten Şeyh Şamil'e, Şamil'den Çerkes Ethem'e, Che Guevara'ya.....	42
Basklar Abhaz mı?	46
Çerkesler ve Din	50
Druidizmden Müslümanlığa... ..	54
Dönüş Türküsü	63
Sürgün ya da Çerkeslerin Soykırımını	66
Anadolu	73
Merhaba Anadolu!	76
Selam Osmanlı!	79
Türk Kurtuluş Savaşı'nda İlk'ler M.Kemal, Çerkesler ve Ethem Bey	84
Çerkesler	95
Özgürlük, Kimlik, Sanat... ..	96

ÖNSÖZ/SONSÖZ

Bundan tam iki yıl önce ortaya çıktı bu düşünce. Kimden kaynaklandığını tam anımsamıyorum ama bir cılgının yüreğimize attığı kıvılcımla başladı her şey.

‘Yeni Dünya Düzeni’nin ortaya attığı ulus/devlet tartışmalarının yuvarlak bir masaya yatırılıp operasyona başlanmasıyla yeni anlamlar kazandı ulus, sınır, demokrasi kavramları.

Buna, Sovyetler Birliği’nin dağılması, İran/Irak çatışması ve naklen canlı yayın Körfez Savaşı da eklenince her birey, ulusal ve kişisel kökenini sorgulamaya başladı. Ünlü ressam *Gauguin*’in bir resmine koyduğu "Kimiz, nereden geliyoruz, nereye gidiyoruz?" sorusu yeni arayışlara yöneltti ülkeleri, halkları, insanları.

"İdeolojiler öldü!" bağirtısının ardından çok eski bir ideolojiye; liberal düşünceye sığınılıp ‘Serbest Piyasa Ekonomisi’ adı altında yarı kuş, yarı deve bir ekonomik sistem dayatılmaya başlandı ülkelere. Ne var ki bu kuşun ekonomik kanadı gelişirken kültürel/düşünsel ve insani yanı ıskalandı. Tek kanatlı bir kuş biçimine dönüştü bu yeni Anka Kuşu. Simgesi de ABD’nin ak başlı kartalı oldu.

Tüm bu karışık ve karmaşık ortamda insanlar "Oh oh, ulus/devlet modası bitiyor; liberalizm geliyor, post-modern bir aşamaya geçiyor dünya..." deyip sevineceği-

ne, hiç umulmayan bir soruya sarıldılar *Gauguin* gibi: "Ben kimim, neyim, nereden geliyorum, nereye gidiyorum?"

Onlar sarılır da bizler durur muyuz? Bizler de başladık sorgulamaya kökümüzü, kökenimizi, kültürümüzü, tarihimizi...

Üç kutsal kitapta (dördüncüsü yitiktir) adımıza rastladıkça sevindik.

Yıllardır tüm dünyaya Helen Kültürü, Helen Uygarlığı diye yutturulan kültürün Kafkasya ve Anadolu yarımadasından kaynaklandığını görünce daha da arttı çalışma/araştırma aşkımız. Bu çabalarla yeni gerçeklere ulaştık:

İnsanlık tarihinde ilk yapıyı kuranlar bizdik.

İlk alfabeyi bulan da.

Bugün kullanılan Latin alfabesinin atası olan yazı, Maykop'ta ortaya çıktı.

Efsanelerimiz, destanlarımız, masallarımız kapışıldı yeryüzünde. Ama adımız anılmadı. Dipnot olarak bile gösterilmedik alıntılarda, çalıntılarda.

Çok ülkeli, çok dilli, çokuluslu bir garip ulus olduk yeryüzünde.

Hangi kültüre elimizi attıysak iz bıraktık.

Yüreğimizi burkan, yüreğimizi kabartan bir serüven yaşadık bu çalışma boyunca.

Sonra, yıllardır tadına hasret kaldığımız yemeklerimizi keşfettik yeniden. Ulusal içkilerimizi deneyip ulusal danslarımızı bellemeye başladık. Karnımız doyup da beynimize kan gidince, tarihin, arkeolojinin, etnolojinin, sosyolojinin derinliklerine daldık Kafkas kökenli araştırmacılar olarak.

Bir de ne görelim. İnsanlık bizimle başlamış, uygarlık bizimle gelişmiş; ilk aydınlanma hareketini Kafkasya'nın doruklarına gerilen bir atamız, *Sosruko* tutuşturmuş ateşi tanrılardançalıp insanlara vererek...

Araştırmalarımızı daha da derinleştirip günümüze doğru getirdikçe, inanılmaz olaylar ve olgularla karşılaştık. Kimimiz *Çerkes Ethem* Olayı'nı inceledi, kimimiz Baskları. Kimimiz destanlarımızı toparladı, kimimiz şarkılarımızı, türkülerimizi, ağıtlarımızı... Öyle bir birikim bombardımanı ile donandık ki, bunların bir özeti-ni bile olsa sizlerle paylaşmak istedik.

Tüm Çerkes aydınları belge, bilgi, kanıt, fotoğraf, ses, anı birikimlerini sundular bize.

Derlenip toparlandığımızda Wunafelerle (tartışma-larla) geçti birkaç ayımız da.

Kaf-Der Genel Başkanı *Muhittin Ünal* önümüze dü-şüp yol gösterdi bize.

Ürdün 'Küçük Prens'i *Ali*, 1997 Ürdün Protoko-lü'nün gereği olarak önce Ürdün'den Kafkasya'ya Ka-dar Atlı Yürüyüşü, adında da bir belgesel çalışmasını başlattı.

Son iki yıl, Kaf-Der ve şubelerince Uzunyayla, Sa-karya, Susurluk ve Tokat'ta düzenlenen etkinlikler ve şölenlerle geçti.

Hiçbir yerde, hiçbir işte ikinci olmaya katlanama-yan tüm Kafkas kökenliler, sıradan, sade görevleri bü-yük bir özveriyle yükümlenip yürüttüler. Sağ olsunlar!

Thamadelerimiz (Çerkes büyükleri) Berkok, Do-maniç, Bağ, Çurey, Berzeg, Erkan, Özbay, Ünal, Ata-lay, Karaerkek, Kaynak; bilgi, birikim ve deneyimleri-y-le büyük katkılar sağladılar bize.

Birçok yerli ve yabancı yazarın daha önceki çalış-maları ışık tuttu araştırmalarımıza. Ürdün'den Kafkas-ya'ya kadar birçok ülkeden bilgi akışı sağlandı.

Yerli ve yabancı birçok bilim adamı, arkeolog, sos-yolog, etnolog, tarihçi, yazar, gezginin yapıtlarından ya-rarlandık.

Ürdün’de ve Kafkasya’da gözlemler, araştırmalar yaptık kısıtlı bir sürede.

Ve ortaya elinizdeki bu kitap çıktı. Dileriz bu ilk çalışma tüm insanlarımız için bir kıvılcım, bir esin kaynağı olur. Değişik alanlarda yeni yeni çalışmalara yönel-tir onları.

Bizler, bu imeceye katılan herkes, bu çalışmayı; ata-yurtlarında cesaret ve inançla yürüttükleri bağımsızlık savaşımına katılanların, sürgün yollarında yaşamını yiti-renlerin, Türk Kurtuluş Savaşı başta olmak üzere, Sarı-kamış’ta, Arap/İsrail savaşında, Abhazya’da, Çeçenis-tan’da ve tüm Kafkasya’da bağımsızlık ve özgürlük uğ-runu savaşanların anılarına armağan ediyoruz, ozan *Ad-nan Yücel*’in dizeleriyle:

*Siz ki bilirdiniz o kır çiçeklerini
Özgürlük rengine sevgiye açarlar
Hangi rüzgâr dağıtırsa dağıtsın
Düştükleri yerde yeniden çoğalırlar.*

*Sabırın çiçeklerinin açtığı yerde
Asla kapanmaz yaşanan defter
Çünkü tarihin en güzel yerinde
Son sözü hep direnenler söyler!*

Marje!
ÇETİN ÖNER
1998/2000

ÇERKESLER

"Tarlalardan eve dönüyordum. Yazın tam ortasındaydık. Çayırılar biçilmiş, hasat başlamıştı.

Bütün çevre rengârenk çiçeklerle dolu: kırmızı, beyaz, pembe renkli, kokulu, top top yoncalar; sütbeyaz, ortaları parlak sarı, baharat kokulu papatyalar; bal kokan sarı adaçiçekleri; laleye benzeyen uzun saplı, morlu beyazlı çançiçekleri, yerlere sürünen renkli bezelyeler; sarı, kırmızı, pembe gecikotları; mor pembemsi tüylü parmakotu; tazeyken çivit laciverdi, solarken kırmızımsı maviye çalan peygamberçiçeği, badem kokulu, kopartılır kopartılmaz solan nazlı yabanketeni...

Hepsinden koca bir demet yapmış eve gidiyordum.

Yol kenarındaki hendekte, birdenbire mor renkli, tam açmış, göz alan bir devedikenini gördüm. Bizde buna 'Tatar' derler. Ot biçilirken bunları koparmamaya özen gösterirler. Yanlışlıkla biçilse bile orakçılar, ellerine batmasın diye hemen otun içinden çekip atarlar.

Aklıma bu devedikenini koparıp demetimin ortasına koymak geldi.

Hendeğe atladım. Çiçeğin göbeğinde tatlı, tembel tembel uyuklayan bir yabanarısını kovaladıktan sonra, onu koparmaya çalıştım. Ama güç işti bu. Elimi mendilimle sardığım halde dikenler batıyordu. Üstelik çiçeğin sapı son derece sert, sağlamdı. Yine de bir süre uğraşıp lifleri birer

birer kopardım. Çiçeği çekip yerinden çıkardım. Sapı yarılmıştı. Tazelik ve güzelliğinden eser kalmamıştı. Ayrıca demetimdeki ince, zarif kır çiçekleri arasında, kaba, basit görünüyordu. Yerinde çok güzel olan çiçeği boşuna kopardığıma üzüldüm. Koparırken harcadığım çabayı anımsayarak, 'Ne yaman yaşama gücü bu...' diye düşündüm."

Lev Tolstoy, ünlü romanı Hacı Murat'a böyle başlar. Doğayı ve toprağı böylesine şiirsel bir dille tanımlayarak sürdürür ilk sayfalarda. Bir tatar çiçeğinin direncine şaşıra düşünce yol boyunca ikinci bir devedikenine rastlayıncaya kadar sürdürür yürüyüşünü, anlatımını:

"O anda yolun sağ yanında bir yeşillik gözüme çarptı. Yakınına gelince, demin boş yere kopartıp attığım 'Tatar'ın aynısını gördüm.

Bu 'Tatar' üç saplıydı. Biri kopuktu saplarının. Dalın kalan kesik parçası kesik bir el gibi sarkmıştı. Öbür ikisinde birer çiçek vardı. Önceden mor olan çiçekler şimdi kapkaraydı. Kırık saplarından birinin ucundaki çiçek çamurlanmış, sarkmıştı. Öbürü yağlı kara toprağa bulaştığı halde dimdik duruyordu. Çiçeği, belli ki bir araba tekerleği çignemiş, ama bitki sonradan yeniden doğrulmuş, dikilmeye çalışmıştı. Yampiri durması bu yüzdendi. Yine de görünüşünde, gövdesinin bir yanı kopuk, iyice örselenmiş, kolu kesik, gözü patlatılmış bir insan hali vardı. Her şeye karşın, çevresindeki kardeşlerini yok eden insanlara teslim olmuyordu.

'Ne yenilmez bir yaşama çabası!..' diye düşündüm. 'İnsanoğlu her şeyi yenmiş; milyonlarca ot sapını yok etmiş, bu hâlâ direniyor...'

Birdenbire, epey eskiden Kafkasya'da geçen, bir bölümünü bildiğim, bir bölümünü görenlerden duyduğum, bir bölümünü de hayalimde yaşattığım bir olayı anımsadım."

Rus edebiyatının öncülerinden olan *Tolstoy*'un anımsadığı olay, 1851 yılında geçen ve *Hacı Murat*'ın önderliğinde Rus ordusuyla savaşıyan Kafkasya Bağımsızlık Savaşı'nın öncülerinin öyküsüdür.

Şeyh Şamil'in sağ kolu ve naibi *Hacı Murat*'ın ve beş arkadaşının tutuklu bulundukları kaleden Rus Kazaklarının gözetiminde hava almaya çıkışları, kaçıp bir ormana sığınmalarıyla başlayan bu olay, *Hacı Murat* ve tüm arkadaşlarının öldürülüşü ile son bulur. Ne var ki iki yüz Kazak ve bir o kadar da milisin kuşatmasıyla başlayan bu savaş, bir avuç Kafkasyalı yurtseverin inanılmaz cesaret ve dirençlerinin destanı olarak *Tolstoy*'un satırlarında ölümsüzleşir.

Tolstoy, *Hacı Murat*'ın ölümünü, "*O anda Hacı Murat sendeledi, boylu boyunca yere serildi. Bir daha kıpırdamadı,*" diye tanımladıktan sonra şu tümceyle bitirir romanı: "*Sürülmüş tarlanın ortasındaki çiğnenmiş devedikenini bana bu olayı hatırlattı işte...*"

Büyük bir yazar, soylu bir toprak ağası, gerçek bir barışsever ve düşünür olan *Tolstoy*'a, Rus ordularına kök söktüren bir gerilla liderinin trajik sonunu yazdıran şey nedir acaba?

Tolstoy'un, *Puşkin*'in, *Lermontov*'un Kafkasya ve Kafkasyalılara hayranlığının temelinde her üçünün de Kafkasya'yı ve Kafkasyalıları yakından tanımaları etken olmuştur diye düşünüyorum.

Ama şurası da kesindir ki Kafkas halkları, düşmanlarının bile övgüyle dile getirdikleri çok ayrı özellikleri olan halklardır. Gelenekleri, göreneklerinden giysilerine, fizik özelliklerine dek gerek Rus, gerekse başka ulusların yazarlarınca sevgi ve hayranlıkla değerlendirilmişlerdir. Özellikle *Tolstoy*, *Puşkin*, *Lermontov*, *Dostoyevski*, *Paustovski* olmak üzere Rus yazarlarınca anlatılan bu insanların serüvenlerini ele almak, öncelikle Çerkes kökenli *Abmet Mithat*'la başlamış, *Ömer Seyfettin*'le,

Sait Faik, Kemal Tahir, Samim Kocagöz, Kemal Bilbaşar, Orhan Pamuk'la sürmüş, özellikle de *Yaşar Kemal*'in romanlarında ana tema haline gelmiştir. Çerkes kişilik ve davranışını tanımak için özellikle *Yaşar Kemal*'in romanlarındaki Çerkes tiplerini incelemek yeterlidir.

Peki, kimdir bu efsanevi insanlar? Nereden gelir, nereye giderler? Kimdir Adigeler, Çeçenler, Abhazlar, Basklar?..

İnsanlık tarihine ne gibi izler bırakmışlardır? Bugün ne durumdadırlar? Nerelerde, nasıl yaşarlar? Dilleri nasıldır? Dinleri nedir? Salt savaşçı, cesur insanlar mıdır Kafkasyalılar?

Kafkas kökenli bir insan olmama karşın, olabildiğince nesnel olmaya çalışsam da, dünyanın dört bir yanına dağılmış bu insanlar için salt bir ağıt değil bir övgü de olacaktır anlatacaklarım. Çünkü, onlar buna değer. Çünkü, her halk övgüye değer özellikler taşır.

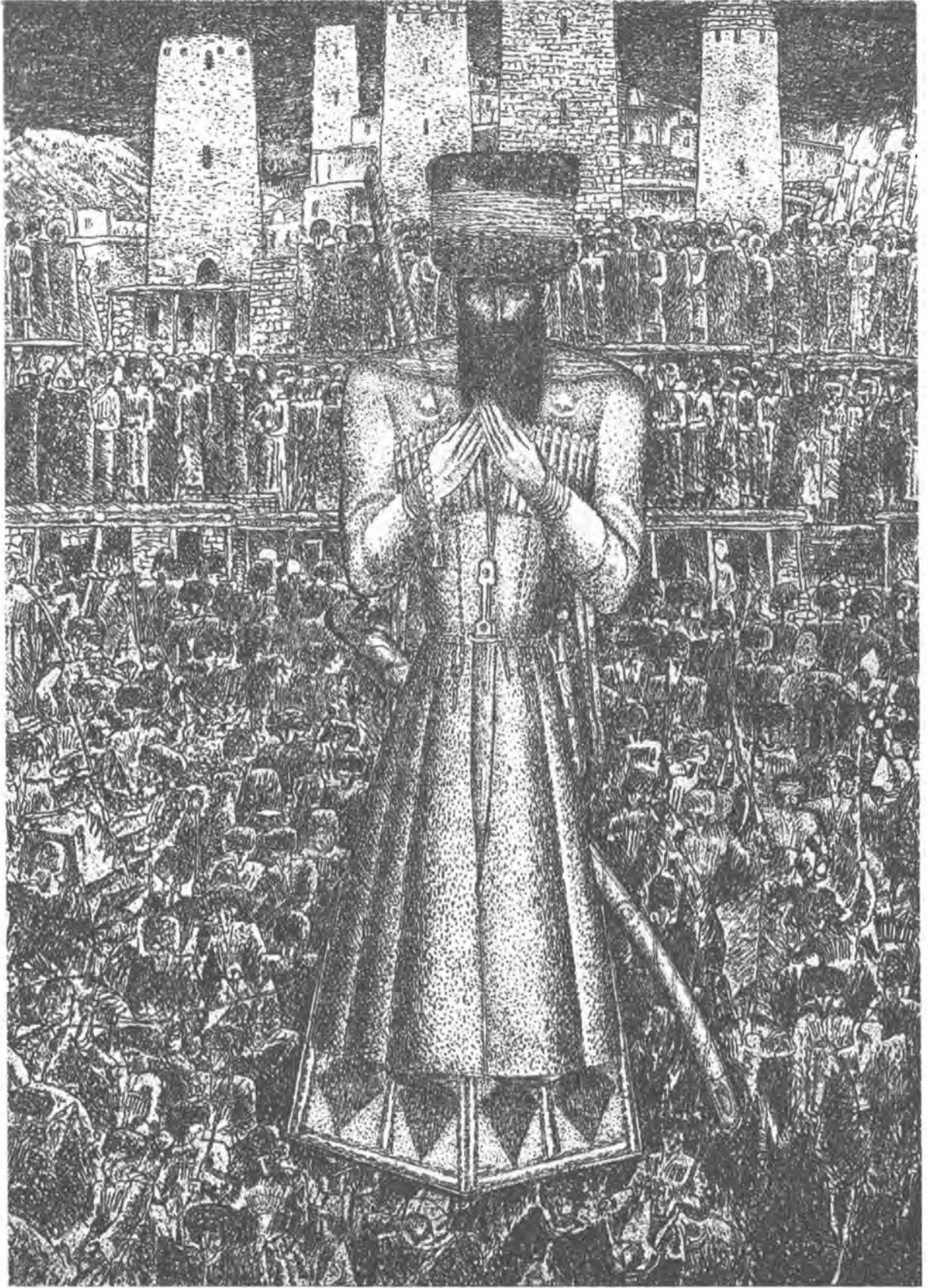
Tarihinden, kültüründen, geçmişinden gelen övünç kaynağı, övünç belgeleri olabilecek olaylar yaşamıştır her halk. Kafkasyalılar bunların üstüne bir de acıyı, kıyımı, sürgünleri yaşamışlardır. Anayurtlarından kopartılmışlar, dünyanın dört bir yanına dağıtılmışlardır. 'Dağılmış Ekmek'lerine (Yunanca Diaspora) sahip çıkıp varlıklarını, varolmalarını sürdürebilmek için kıyımları, kısıtlıkları, ölümleri göze almışlardır. Tıpkı Yahudiler, Afrikalılar, Ermeniler, İrlandalılar ve Filistinliler gibi...

İşte tüm bu nedenlerle ben Kafkasyalıları 'gömme-ye değil, övmeye çalışacağım'. Dünyanın merkezinin Kafkasya ve Kafkasyalılar olduğunu söyleyip *Nasreddin Hoca* gibi:

"*İnanmıyorsanız araştırın, öğrenin, tanıyın, tanışın!*" diyeceğim.

.....

Çocukluğumda dinlediğim masallarda *Kafdağı* yoktu. Hele hele *Kafdağı*'nın ardındaki beyaz atlı, yakışıklı

prens hiç yoktu. Kafdağı'nın ardındaki ejderhalar, canavarlar, demir silahlı adamlar da anlatılmadı bana. Bana yıllarca *La Fontaine*'in fablları gibi öyküler, bir kör, bir topal, bir çolağın gülünç yolculukları, düşlerime giren cin, peri masalları anlatıldı. Dört-beş yaşıma gelip Türkçe'yi öğrendiğim zaman başladı Kafdağlı masallar...

O masalları anlatan insanların hiçbiri Çerkes değildi. Türk, Kürt, Avşar nineler, teyzeler, amcalardı anlatıcılar. Meddahlar, Dengbejler, âşıklardı.

Ninemin Çerkes destanlarından, bilmecelerinden, masallarından sıkılıp ondan Kafdağlı, prensli, prensesli masallar istediğimde:

"Kafdağı'nın ardında prens mrens kalmadı. Çoğu öldürüldü. Kalanlarsa dünyanın dört bir yanına sürgün edildi. Elimde avucumda kalan son prens sensin. Benim prensim sensin artık," diye başımı okşardı.

Yıllar sonra değişik yer ve ortamlarda tanıştığım birçok Kafkasyalının gerçekten bir prens gibi davrandığını gördükçe, hep ninemin o sözlerini anımsadım. Ve Kafkasyalı bir kişiyi salt roman kahramanı değil 'Zamanımızın Bir Kahramanı' olarak niteleyen *Lermontov*'un şu saptamasına da yürekten katıldım:

"Çerkesler, davranış olarak demokrat, kalben aristok-rattır!"

Bu yazıda *Çerkes* sözcüğünü genel olarak Adigeler, özel olarak da Kuzey Kafkasyalıların tüm halkları için kullandığımı belirtmek isterim.

Peki kimdir bu Çerkesler? Neresidir Kafkasya?

İÖ 850 yıllarında ilk kez *Homer* söz eder Çerkeslerden. Argonot destanlarında geçer Abhazya ve Gürcistan sahillerinde bulunan '*Kolhis Ülkesi*' adıyla Kafkasya.

Bu efsaneden sonra ise İÖ 5. yüzyılda yaşayan Halkarnaslı gezgin ve tarihçi *Herodot*, o zamanlar İskitya ve

Sarmatya diye anılan Kafkasya'yı 'değişik tanrılara ve büyüye tapan kavimlerin ülkesi olan bir yer' olarak anlatır.

Kafdağı masalları o dönemde yayılır tüm dünyaya. Yarı kartal, yarı ejder, yarı aslan yaratıkların tek gözlü devlerle savaştığı, Elbruz Dağı'nın doruğuna Zümrüt-ü Anka Kuşu'nun yuva yaptığı, Dog ve Magogların (Ye-ücüc/Meücücülerin) yaşadığı bir masal ülkesidir Kafkasya.

İÖ 5. yüzyılın sonunda yaşayan Yunan tarihçi *Helanikus* ise 'Kimmer Boğazı'nı geçtikten sonra güneydoğuda Sindlerin, daha ilerde Meotlar ve İskitlerin yaşadığını' saptar.

İÖ 1. yüzyılda Romalı *Markus Verrius Flaccus*, İS 46/119 yılları arasında Yunan *Plutarkos*, İS 43 yılında ise coğrafyacı *Pomponius* söz eder Kafkasya'dan.

6. yüzyılın ilk yarısında ise Bizanslı tarihçi *Prokopius*, ardından İS 20-25'lerde ünlü *Strabon*, Kuzeybatı Kafkasya'yı gezer. Çerkeslerin ataları Zikhler, Henioşalar, Meotlar, Sindler ve Kerketlerle tanışır. Ve der ki:

"Bu ülkenin halkı olağanüstü yakışıklı, iri yapılı insanlardır. Alışverişlerinde dürüsttürler ve para canlısı değildirler. Bu ülkedeki bitki ve hayvanlar da insanları gibi çok gelişmiş ve iridirler. Doğusunda ise Albania denilen ülkenin dağlarında Amazon denilen kadın savaşçılar yaşar."

Antikçağların ünlü tarihçisi *Arrianus* ise Bursalı (Bytynialı) bir Yunandır. *Arrianus*, İS 96'da Kafkasya'yı ziyaret etti. Argonotların lideri *Jason*'un (İason) gemisini ve Elbruz Dağı'nın doruğunu gördüğünü iddia etti.

Filozof Tyanalı *Apollonius*'un biyografisini yazan *Philostratus* ise iki yıl Kafkasya'da gezdi ve şiirsel bir dille tanımladı ülkeyi:

"Orada gök daha mavi, geceleri yıldızlar daha yakın, ay ise hemen başucunuzdadır."

İnsan ruhu, Kafkas dağlarından daha yükseklerde son aşamasına ulaşır. Yüce Kafkas'ın havası ruhun gıdasıdır."

İS 950 yılında Arap coğrafyacı, gezgin ve tarih bilgini *Abdül Hasan El Mesudi*, Çerkesleri gördü ve şöyle yazdı 'Kitab-ül Ekber El-Zaman' adlı yapıtında:

"Bu kadar temiz ve beyaz tenli, ince belli, güzel kadınlar ve yakışıklı, bahadır, cesur erkekler, herhalde dünyanın hiçbir yerinde yoktur."

Ardından *Ebu El-Kasım*, *Ebül Fed* ve *İbn-i Batuta* gezdiler, gördüler ve yazdılar Kafkasya'yı.

Polonyalı, İtalyan, İngiliz, Fransız, Alman bilim adamları ve gezginlerin ana hedefi oldu asırlarca Kafkasya. Gören herkesi de etkiledi, çarptı, hayran bıraktı. Kimi dağlarını, kimi kadınlarını, kimi erkeklerini övdü. Şu ilginç saptamalardan birini ise Çerkesya'da bir yıl kalan *J. A. Longwort* (1837-1838) yaptı:

"Çerkeslerde dikkat ettiğim bir özellik de erkek, kadın herkesin dik durması idi (...) Şişmanlık ise Kafkasya'da pek itibar görmemektedir. Ben burada kaldığım sürece bir tek şişko insana rastlamadım."

1840'larda Fransız jeolog ve araştırmacı *Xavier Hommaire de Hell* ve eşi Kafkasya'da dolaşırlarken bir grup atlı Çerkes'e rastladılar. Özellikle *Madame de Hell*'in bu karşılaşmadaki izlenimleri ilginçtir:

*"Müthiş Çerkesleri sonunda görebildim; bir çılgılık atmadan edemedim. Dehşetli görünüşlerini ve korumalarımız olan Kazaklara nasıl nefretle baktıklarını hayatım boyunca unutmayacağım. Tepeden tırnağa silahlıydılar. Bazıları zırh giyinmişlerdi. Gümüş kamaları ve piştovlarının işlemeleri, siyah yamçılarının altında pırıl pırıl parlıyordu. Gecenin sisi içinde tıpkı *Ossian*'ın (Efsanevi Kelt savaşçısı ve ozanı) masal kahramanlarını andırıyorlardı."*

A. Davignon adlı yazarın 'Çerkeslerin insan soyundan olmayıp Keltler gibi tanrılarını ormanlarda arayan, güneşten yaratılan, doğaüstü varlıklardan gelen gizemli,

etkileyici görünüşte olmaları, hatta ilk Pşı'nin (Çerkes Prensi) Elbruz'un zirvesindeki kutsal bir kartal yuvasında doğduğu' yaklaşımında bir gerçek payı vardır. Çerkeslerin giysileri ve danslarının kartalı çağrıştırması belki de bu söylenceden kaynaklanır.

Bir başka kadın yazar, *Harvey of Ickwellbury*, 1871'de yayımlanan yapıtında, 'Kafkasya'da bulunduğu sırada bir Çerkes tutsak grubunda bulunan insanların vahşi görünüşlü, fakat dik duran, yakışıklı, uzun boylu, ince yapılı, vakur tavırlı' olduklarına değinip "Tutsak halleriyle bile Çerkesler soylu bir görünüm oluşturunyorlardı. Onları tutsak alan Rus askerleri Çerkeslerin yanında sanki tutsak köleler kendileriymiş gibi kaba, biçimsiz, çirkin ve aşağılık bir görünümdeydiler," deyip şaşkınlığını gizleyemiyordu.

Kafkasya'da sadece Çerkesler değil, doğa da etkiler ilk kez görenleri. Çerkesler gibi vakur, görkemlidir o da. Gizemli ve etkileyicidir bu yüzden Kafkasya dağları. Tıpkı 1929'da atla Kafkasya gezisine çıkan İngiliz Gezgin *Negley Farson*'un saptadığı gibi:

"*Bulutların dağılması üzerine, sonunda Kafkas dağları tüm görkemiyle göründü. Tuhaf bir duygu bedenimizi sardı. Dünyanın en vahşi dağlarıyla karşı karşıyaydık. Buna karşın Kafkas dağları insanda son derece kişisel bir şefkat duygusu uyandırır. Buna, kardeşçe bir koruma duygusu da diyebilirsiniz.*

Bu dağlar sizin ruhunuza egemen olur. Bir kere Kafkas dağlarının büyüüne kapıldınız mı, ondan kurtulamazsınız."

Bu duyguları Kafkasya'da bir düello sonucunda yaşamını yitiren *Lermontov* ne güzel dile getirir:

"*Ağarmış yaşlı Kafkas, selam sana!
Dağlarına yabancı değilim ben.*

*Çocukluğumda o dağlar,
bir ana gibi kucağında taşıyıp göklere yükselttiler be-
ni.*

*Mavi göğün, dağların, kayaların
düşlerime giriyor nicedir.*

Yüce Kafkasyam benim.

Ne güzelsin, ey özgürlüğün görkemli ülkesi!

Çocuklarını; onların cesaretlerini, seni...

Fırtınalarının düşsel görüntülerini,

Mağaralarında, kayalıklarında yankılanan sesini,

Gündoğumunu, yaldızlanan derelerini,

Başlarını kaldıran çiçeklerini,

Ne kadar severim Kafkasya!"

Peki ya Çerkesler? Onlar ne düşünür ülkeleri için?

İngiliz Yarbay G. Poulet Cameron, 1845'te yazdığı Kafkasya izlenimlerini 1848'de yayımladı:

*"Çerkesler, ülkelerinin güzel dağlarına, muhteşem va-
dilerine, kutsal bir varlık gibi bağlıydılar. Ne servet, ne
makam, ne şan ve şöhret onları bu sevgilerinden asla vaz-
geçiremeyeceği gibi, yurtlarını da asla unutmayacaklar-
dır,"* derken ne kadar haklıydı.

Tıpkı 1864'lerde yurtlarından Anadolu'ya sürülen iki yaşlı Çerkes'in ölüm döşegindeki son sözleri, son is-tekleri gibi.

Birincisi, ölünce nasıl olsa cennete gideceği söylen-diğinde *"Ben bu dünyadaki cennetimde, Kafkasya'da öl-
meyi yeğlerdim,"* diye yanıtlaması; ikincisiyse son anda ölüm döşeginde dikilip *"Kafkasya ne tarafta?"* diye sor-duktan sonra yönünü atayurduna çevirip son nefesini vermesidir.

İşte böyle insanlardır Çerkesler...

Ve görkemli ve müthiş etkileyici bir ülkedir Kaf-
kasya.

ORTAK BİLEŞKE

*Ne Altın Post'u aramaya geldim,
 Ne Kafdağı'nın ardındaki prensi.
 Bir yitiğin izini sürerken,
 Birden Asmin'in¹ sesi.
 Yaladı yüreğimi ardından
 Tayımın ılık nefesi.
 Kardeşim gibi kucakladım orda,
 Sarıldığım herkesi.
 Çok eski bir Wered'i² anımsadım,
 Görünce Kafkasyalı Çerkes'i.
 Bir yorgan gibi sardı, sarmaladı ruhumu,
 Kutsal meşe ağacının huzur veren gölgesi.
 Dört bin yıllık sözcüklerin,
 Anlamını kavradım:
 Ben kimim, neyim, burası neresi?
 Çözüldükçe dilimin pası,
 Tamamlandı, beynimin kıvrımlarına sinmiş
 Kafkasya haritası.
 Biz maymundan falan türemedik.
 Sosruko Ata,
 Seteney her Çerkes'in Ninesi.
 Habze,³
 ve
 Heuk⁴ ise,
 Ortak Bileşkesi.*

¹ Asmin: Annemin adı.

² Wered: Türkü, şarkı.

³ Habze: Gelenek.

⁴ Heuk: Vatan.

HATTİ, HİTİT, BABİL, MISIR, ATLANTİS, ADİGE, ÇERKES...

*"Dünya daha oluşum halindeyken,
Yeryüzü daha kabuk bağlamamışken,
Gökyüzü ağlarla gerilip çadır gibi yükseltilirken,
Toprak Ana lavlarla yoğrulup sertleştirilirken,
Koca Elbruz Dağı
henüz bir karınca yuvasının tümseği kadarken,
İdil Nehri'ni çocuklar yalınayak koşup geçerken,
Kafkas ormanları daha filiz bile değilken,
Ben, o zamanlar,
Sakallarına tek tük aklar düşmüş, orta yaşlı biriydim.
Ve,
Kurey Ovası'nda at koşturuyordum."*

Adigece olarak duyduğum bu güzelleme, bu övmenin ne kadar lirik bir anlatım olduğuna dikkatinizi çekerim.

Kafkasyalı, salt bir ülkenin değil, koskoca yeryüzünün ilk yerli halkı olduğunu, yaratılan ilk insan olduğunu ne kadar güzel tanımlamaktadır bu dizelerle.

Gerçekten öyle midir? Kafkasyalıların bunca böbürlenişinde bir gerçek payı var mıdır? Yeryüzünün gerçekten ilk yerli halkı mıdır Kafkasyalı?

Bunu bilemeyiz, ama tarih sahnesine ilk çıkışlarının çok eskiye dayandığı, Adige dilinin de, uygarlık tarihindeki en eski dillerden biri olduğu kesindir.

Örneğin Hatti ve Hititçe birçok sözcüğün bugünkü Adigece ile bire bir çakıştığını görmek, araştırmacı Kafkasyalılara hiç şaşırtıcı gelmemektedir.

Tıpkı Babil’de bulunan *Hammurabi* yasalarının, Abhazca’yı bilen herkesçe kolaylıkla anlaşılması gibi.

Çünkü Kafkasya ve Kafkasya berzahı diye adlandırığımız bölge, eski Babil ve Mısır uygarlıklarından önce oluşan ve onları etkileyen çok büyük bir uygarlığın beşiğidir.

Ve bu uygarlık, her iki uygarlıktan binlerce yıl önce de vardı. Bu uygarlığın kalıntılarına Terek ve Sunja Irmakları ile yukarı Alizon Vadisi’nde rastlanabilir.

Mısır hiyerogliflerinde Mısırlıların, tufandan önceki insanların bir gün tufanla yok olacaklarını bildiklerinden, geride iz ve kayıt bırakmak için biri tuğladan biri taştan iki sütun inşa ettiklerinden ve bunların üzerine insanlığın o güne kadar ki tarihini, buluşlarını kaydettiklerinden söz edilir. Bu sütunlara ‘*Herakles Sütunları*’ adı verilir. Atlantis Efsanesi’nde adı geçen kolonlar da bunlardır. Bu kolonların gerçek yerinin Kuzey Kafkasya olduğu da belirtilir. Çünkü, bir sava göre insanlığın ilk olarak Kafkasya berzahında olduğu söylenir.

Bu sava göre berzahın güney kısmında esmer ve zenci ırklar meydana gelmiş, beyaz ırk ise Kuzey Kafkasya’da ortaya çıkmıştır.

Bir başka sava göre de Kafkasyalı olan eski Mısır Tanrısı *Osiris* de güneyden gelen bir tanrıdır ve mavi bir maske takar.

Kimi Mısır ve Babil kralları ile tanrılarının adları ise Abhazca’dır. Örneğin, *Murşil*, ‘Güneş Giysili Adam’ veya ‘Güneşi Giyen Adam’ anlamındadır. ‘*Arıda*’ ve ‘*Pade*’ ise Abhazca anasız, yani ‘Yetim’ anlamına gelir.

Eski Mısır uygarlığının kökeninin Kafkasya'dan geldiğini anlamak için Mısır'ın '*Ölüler Kitabı*'nı incelemek yeterlidir. Kitapta '*güneşin bir denizin üzerinden, Bakhu'ya (Bakü) doğduğu, Ta Manu'da (Taman), bir başka denizin üzerinde battığı*'ndan söz edilir. Ne var ki Mısır coğrafyasında böyle doğulu, batılı denizler yoktur. Sözü edilen denizler Kafkasya'dadır.

Antik coğrafya bilginleri, Mısırlılarla Güney Kafkasya vadileri halklarının aynı ırktan geldiğini bilmekteydiler. Bu bilgiyi ünlü tarihçi *Herodot* da pekiştirir:

"Hiç kuşku yoktur ki Kolhislilerle eski Mısırlılar aynı ırktandır."

'*Ölüler Kitabı*'nda ufuk sözcüğü ile Kafkasya kastedilmektedir. Çünkü, güneşin doğduğu Bakü'yle güneşin battığı Taman arasındaki ülke dünyanın ufkudur.

Buranın batı kısmında ise *Strabon*'a göre Kimmerler, yani Khmuri halkı yaşırdı. Çok sisli olan bu yöreye '*Kimmerlerin Karanlık Ülkesi*' denirdi. Kimmerlerin ardılı olan halk, kendilerinin *Aed, Aeti, Haeti* ırkından geldiklerini söylerler ve *Thaem* denen bir tanrıya taparlardı.

Eski Fenikeliler de, Kimmerler de bu halkın ardıllarıdır. Daha sonra *Gimri* diye anılan Kimmerlere ise '*Kutsal Ateşin İnsanları*' denirdi.

Babil ve Mısır uygarlıklarının çıkış noktası, Apsu ya da Apsuanaki diye anılan Kafkasya bölgesidir. Bu bölgenin adı *Gilgamış* destanında da geçer.

Tufandan sonra Mısırlılar buralara, anayurtlarına geldilerse de, hem soğuk iklime dayanamadılar, hem de Batı Kafkasyalı halklar tarafından geri püskürtüldüler.

Mısır ve Yunan mitolojisinden ve eski Kafkas yerli adlardan çıkan sonuca göre *Atlantis* de Atlas Okyanusu'nda batan bir ada değil, tufandan önce Kafkasya'da, bugünkü Pyatigorsk ve Daryal Geçiti arasında bulunan bölgedir.

Ne var ki dünyanın ilk ve en eski uygarlığı olan *Atlantis*, tufan sonucu batıp yok olur. Sağ kalanlar ise daha yüksek yerlere sığınır. Bu yüksek yerler, Kafkas sıradağları ve yamaçlarıdır. İnsanlık yeniden burada oluşur ve tüm dünyaya yayılır.

Eski Mısır'ın '*Ölüler Kitabı*'nda Kafkasya'nın, '*üzerinde tufandan sığınanları barındıran çok büyük bir tekne*' olarak tanımlanması da ilginçtir.

Bu benzerlikler, ilginçlikler, uygarlık ve insanlık tarihini inceledikçe giderek çoğalmaktadır. Bu benzerliklerin salt rastlantı ile açıklanması ise bilime aykırıdır.

Antik dönem kalıntıları olan Kuzey Kafkasya'daki ünlü Maykop Hazinesi'nden çıkan öküz heykeli (İÖ 2200) ile Anadolu'da bulunan Hitit öküz heykelinin tıpkıbasım gibi birbirine benzemesi bir rastlantı olabilir mi?

Peki, Hititlerin metal eşyalarının Kubanda, Maykop ve Çarskaya mezarlarında bulunan metal eşyaların tıpkısı olmasına ne demeli?

Bugün Anadolu'da (Hattuşaş) bulunan kabartmalardaki Hatti askerinin giysileri ve aksesuarları da günümüzdeki Kafkas giysileri ve aksesuarlarıyla bire bir çakışmaktadır.

Örneğin Tanrı *Taşup* sanılan Hatti askerinin kabartmasındaki mızrak, ayakkabı, kama ve külah günümüzde de kullanılmaktadır.

Yazılıkaya'daki '*Kutsal 12'ler*' kabartması ise 12 Adige boyunu temsil eden 12 Thamede'yi (Adige büyüğü) simgeler.

Ne yazık ki Thamadelerin avuçlarındaki ideogramları (aile mühürleri) hâlâ okunamamıştır. Ama Adige bayrağındaki 12 yıldızdan İsrail'in 12 sıptı, İsa'nın 12 havarisi, Alevilerin 12 imamı başta olmak üzere yılın 12 aya bölünüşüne, bir günün 12 saatinin gündüz, 12 saati-

nin gece oluşuna kadar bu sayısal dizgeye daha çok anlamlar yüklemek de olasıdır.

Kimi Kafkasyalı araştırmacılar ise 'Adige' sözcüğünden kaynaklanan çok ilginç savlar ve kanıtlar ortaya koymaktadırlar. Hatta bu savları insan suretinde yaratılan ilk peygambere, Adem'e kadar da dayandırmaktadırlar. Bizce haklı olma olasılıkları da çok yüksektir. Şöyle ki:

"ÂDEM, Adigece A'DE, A'TE'den yani 'BABA' sözcüğünden gelmektedir. Bugün de bu anlamda kullanılmaktadır. 'ADİGE' sözcüğü ise A'DE'ye GE ya da ĞHE eklenerek, -ki bu sözcük penis, testis, erkeklik organı anlamına gelir- ADİGE 'Baba'nın sülbünden gelme' anlamında bir bileşik sözcüğe dönüşmektedir böylece. Belki ilginç bir rastlantı sanılacaktır ama ÂDEM'in oğullarının adlarının anlamları bile Adigece'yle bire bir çakışmaktadır: Kain (QUE-YIN): Büyük oğul; Habil (HAPTIL): Hayvanatla uğraşan, yani çoban; Şit (ŞIT): Ayakta duran demektir Adigece."

Tekvin Bap 2, ayet 18, 21, 22, 23'te "Ve Rab Allah dedi: Adam'ın yalnız olması iyi değildir; kendisine uygun bir yardımcı yapacağım..." deyip de ADAM'dan aldığı kaburga kemiğinden yarattığı kadına "Buna NİSA denilecek!" diye buyurarak ona, Adigece 'GELİN' anlamına gelen 'NİSE' adını koyması da çok ilginç değil midir?

Bu sözcük benzerlikleri, anlamdaşıklar Hatti ve Hitit uygarlıkları dönemine gelince insanı şaşırtacak kadar çoğalmaktadır.

Yalnızca sözcükler mi? Anadolu'nun ortasında Alacahöyük'te bulunan kaplar, takılar, dinsel simgeler, çekiç ve baltalarla kimi mezarlarda bulunan Hitit kalıntıları, tabletler, Kafkasya'nın Kuban bölgesinde Maykop'ta bulunan ve 'Kurgan' diye adlandırılan mezarlardan çıkan buluntular arasındaki yakın benzerlikleri nasıl açıklamalı?

Peki Hatti ve Hitit giysileri ile bugünkü Kafkas giysilerinin bire bir çakışmasının kökeni nereye dayanır?

Yerli ve yabancı kimi Hititologların Hatti ve Hitit diye ayırıp farklı iki ulusmuş gibi sundukları bu halkların tek bir halk olduğu ve Kuzey Kafkasya kökenli olduklarının kanıtları günümüzde de yaşıyor desek savımızı abartıyoruz sanılabilir.

Oysa Hattiler İÖ 2500-1700 yılları arasında Anadolu'nun ortasında yaşadılar. Bunun günümüze de taşan en büyük kanıtı ise *Hatko* ve *Hatukey* adıyla bilinen bir aile boyunun şu anda hem Kafkasya'da hem Anadolu'da yaşıyor oluşudur. Adige boyundan olan bu ailenin dili de Adigece'dir. Ve bu lehçe günümüzde kullanılan birçok ortak sözcükle Hititçe'yle de örtüşmektedir.

Bilindiği gibi Hitit hiyeroglifinin çözülmesine bir mühürden, 'TARKUMUVA' diye adlandırılan bir mühürden başlandı. Hititçe olan bu sözcüğün Adige dilindeki karşılığının 'yaralı, çizili taş' yani 'yazılı taş' olması ilginç değil midir?

İşin bir başka ilginç yanı ise bu taşın üstündeki çivi yazısının Adige dilini hiç bilmeyen Çek bilgini *Hrozny* tarafından yorumlanarak çevrilmesidir: "*Ekmeği yiyiniz, suyu içiniz!*"

Oysa Adige kökenli araştırmacılar bu yazıyı Abzeh ya da Kabardey lehçesi ile okuyup çözdüklerinde çok ilginç ve farklı bir tümceyle karşılaşmışlardır:

"*Büyükanne (nine), çekiçe bizzat kendisi kırıyor.*" Görüldüğü gibi *Hrozny*'nin çevirdiği yazının ne ekmekle, ne de suyla ilgisinin bulunmadığı, sözcüklerin bire bir anlamları çözülünce ortaya çıkmıştır:

"*Na'ne/Nine, Yezı/Kendisi, Wate/Çekiç, Yekute/Kırıyor.*"

Bir başka görüş, 'ekmeği yiyiniz suyu içiniz' ya da 'nine çekiçe kendisi kırıyor' gibi sıradan cümlelerin taş

yazılacak kadar anlamlı ve önemli olmadığı yaklaşımıdır. Taştaki yazının okunuşunun da '*Fader Wukuttenus*' olduğudur. '*Fader*' Adigece '*içki*' anlamına gelir. Tümce ise bir ritüelin kurallarından birinin altını çizer. Bu durumda anlamı da:

*'Fader Wukuttenus/Kutsal içkiyi dökeceksin'*dir (*sunacaksın*).

Bir tümce ve üç ayrı yorum, ayrı anlam! Çok ilginç değil mi?

Şimdi, gelin de, *Aleksander Başmakof*'un şu yargısına katılmayın:

"Tarihin karanlıkta kalmış pek çok yanını aydınlığa çıkartacak anahtar Kafkas dillerinde saklıdır."

Peki, bugün bile Çerkesler arasında kullanılan "*Ramses yınise Wuh!/Ramses'in gelini olasin!*" ilenmesi kaynağını nereden alır acaba?

Bilindiği gibi Ortadoğu'nun en güçlü iki devleti olan Hititlerle Mısırlılar, Suriye'ye egemen olmak için savaştılar (İÖ 1285). Bu savaştan sonra da her iki devlet tarihin ilk yazılı belgesi olan '*Kadeş Antlaşması*'nı yaptılar (İÖ 1269).

Hitit Kralı, bu dostluğu pekiştirmek için kızını Mısır Kralı *II. Ramses*'e verdi. Bu siyasal evliliği halk onaylamamış olacak ki, bu deyim yayıldı Hitit ülkesinde: *Ramses'in gelini olasin!*

Kimbilir belki de Mısır'ın çok uzak, Mısırlıların başka bir kültürden oluşları da neden olmuştur bu ilenmeye. Ayrıca Çerkeslerin yabancılara kız vermeyişinin kökeni belki de bu evliliğe kadar dayanmaktadır. Ne var ki Hitit atalarının asırlar sonra ortalığı kasıp kavuracak torunu *Kleopatra*'nın o büyüleyici güzelliği Çerkes güzeli Hitit büyükannesinden geçmiş olamaz mı?

Kafkasya tarihi incelendikçe bu savaşlar, bu olasılıklar, bu benzerlikler çoğaltılabilmektedir. Yalnızca deyimler, tabletler, heykeller değildir günümüze taşınan ve Çerkeslerin kökenini binlerce yıl öncelere dayayan bulgular. Kafkasya'nın dağ doruklarında, bu dağların kovuklarında dondurulmuş bu kanıtlar bilimin ışığı o yöreye çevrilip o yöreyi ısıtıp aydınlattıkça zaman zaman ortaya çıkacaktır. Tıpkı dört bin yıl önceden günümüze taşınan Adige dilinde "*Hattuşem gilfhau/Hattuşilinin doğurttuğu, Hattuşilinin dölü,*" küfrü gibi.

Ya da orta yaşlarda, mihrabı yerinde bir kadını süzüp birbirlerine bıyık altından "*Akhaların yürük ineği gibi/Ahiim yi jem leruh,*" diyen çapkın Çerkes kocamışlarının ta Akhalara, tarihin derinliklerine kadar uzanan komplimanlarının binlerce yıl eskiye dayanması gibi.

Bu ve bunun gibi Hititçe tabletlerde bulunan ve günümüze ulaşan yüzlerce sözcük ve tümce yapısının, bugünkü Kafkasya dilleri içinde en yaygın dil olan Adige diliyle bire bir çakışması, aynı anlama gelmesi önemli bir kanıtı değil midir Kafkas uygarlığının?

Örneğin Hititlerin en büyük Tanrısı *Teşup* adı, Adige dilinde '*Yıldırım Tanrısı*' anlamına gelmektedir. Ayrıca *Şible*, '*Atılanlı Tanrı*', '*Üç Yılanlı Tanrı*' anlamlarını da içermektedir. Hitit Devleti'nin kurucusu olan *Pithansa* ise '*İlk Tanrı*' anlamındadır. Ahbazca söylenişle *Thaşıpk*, yine '*Tek Tanrı*' ve '*İyilik Tanrısı*' anlamına gelir. Bilindiği gibi Hititlerde de krallık Mısır'da olduğu gibi tanrılık sıfatıyla birleşen, çakışan bir kavramdır.

Hatti ve Hititlerin Adige gelenekleriyle çakışan diğer özelliklerinin başında ise '*Kadın*'a ve '*At*'a çok değer vermeleri, onca tanrı/kral'a karşın anaerkil toplum özellikleri göstermeleri de gelir. Çocukların annelerinin adıyla çağrılması Kafkas *Epope*'sinde de görülür.

Kadın ve köle hakları ile at bakımı üzerine yönetmelik hazırlamış ilk ve tek halktır Hititler.

Tapınak ve tutukevleri olmayan kentler sadece Hititler ve Kafkasyalılarda vardı. Çünkü Kafkasya'da suç işleyenlere, suçlarının karşılığı mal veya hizmetle ödetildiği için 20. yüzyıla kadar tutukevine de gerek duyulmamıştır.

Günümüze kadar uzanan kız kaçırma geleneği ise bu benzerliklerin en ilginçidir.

•

ADİGE

*Dört bin yaşında bir atlıyım ben,
Çelik bedenli, kanatlıyım ben.
Bir meşe ağacıym,
Ben umudun inancıym.
Karanlıktan kurtulmuş,
Bir kurtarıcıym.*

*Benden sonra
Irmaklar, denizler, dağlar...
Ateşi ve aydınlığı aldım ellerinden
İnsanlaştı tanrılar.*

*İzimi değil,
İmzamı taşır bu yüzden
Gelmiş ve gelecek uygarlıklar.*

*Bir yanımda Hatti benim,
Bir yanımda Hitit.
Hattuşili,
Midas,
Nefertiti...*

*Biri dayım,
Amcam biri.
Biri kardeşim
'Güneşin Oğlu' değilim ben,
Güneşim.*

*Bir yanım Mısır,
Frig bir yanım.
Bir yanım Babil.
Roma,
Germen,
Bizans,
Yabancı değil!*

*Ben Avrupa,
Ben Asya,
Ben Kafkasya,
Ben Anadoluyum.*

*Ben Abrek,
Ben Sosruko, Promete, Spartaküs...
Ben Seteneyoğlu'yum.*

*Ben Kuzey,
Ben Güney,
Ben Batı,
Ben Doğu'yum.*

*Âdem
Ki
Büyük dedem.
Önce Havva'yken ninem,
Adı kondu evlenirken yeniden: Nise!¹
Cennetten kovuldu ikisi de.
Nedeni kızıl bir Miarise.²*

*Zebur,
Tevrat,
İncil,
Kuran...*

¹ Nise: Gelin.

² Miarise: Elma

*"Yege!"¹ dedi Tanrı Tha
Bendim ilk okuyan.*

*Ben Davut;
Golyat'a sapanıyla karşı koyan.*

*Ben Nasıralı İsa;
İlaçını sırtına vuran.*

*Ben çağdaş bir yalvaçım
Bütün putları kıran.*

*Ben Adige,
Yani,
İnsanoğluinsan!*

¹ Yegel: Oku!

DİLLER VE DAĞLAR ÜLKESİ KAFKASYA

Kafkas *Epope'si*, *Nart* destanları, destanlarda anlatılan öyküler bugünkü Yunan mitolojisi başta olmak üzere birçok mitolojinin ana kaynağıdır. Örneğin tanrılardan ateşi çalıp insanlara armağan eden Nart *Sosruko*, *Prometeus*'tan binlerce yıl önce Kafkasya'da ortaya çıkmıştır. Ama ilginçtir ki, *Prometeus* da Yunanistan'daki bir dağa değil, götürülüp Kafkas dağlarına gerilmektedir cezalandırılmak için.

Günümüz arkeologları, antropologları ve bilim adamları Yunan uygarlığı ve Helen kültürünü yeniden incelemeye almalıdırlar. Bilim adamlarınca okunamadığı için 'ölü diller' diye bir köşeye atılan kimi diller ve lehçeler yeniden değerlendirilmelidir. Okundu sanılan Hatti ve Hititçe'nin yanlış yorumlanıp okunduğu savları da böylece açıklık kazanır.

Kafkasya, antropologlara göre dünyanın etnik ve linguistik çeşitliliği en fazla olan yöresidir. 'Diller Ülkesi' diye tanımlanan Kafkasya'da 50'den fazla dil, 100'e yakın lehçe konuşulmaktadır.

Bugün bile Kafkasya'nın çok dilli, çok lehçeli bir ülke olması ironik bir söylenceyle anlatılır Çerkeslerce:

Tanrı (Tha), yeryüzündeki halkları yarattıktan sonra, aralarında iletişim kurabilmeleri için dilleri de yara-

tır ve dağıtması için bir torbaya doldurup bir meleği görevlendirir.

Melek –ki adı *Cebrail*, yani *Gabriel*’dir– değişik dillerle dolu torbayı alıp havalanır. Ne var ki torba ağır olduğundan, Kafkasya üstünden geçerken (ya da uçarken) torba Kafkas dağlarının doruklarına takılıp delinince diller dökülmeye başlar. *Cebrail* hemen toparlanıp deliği kapatır. Torbanın içinde kalan dilleri ise öteki ülkelere dağıtıp döner. Bu nedenle dillerin büyük bölümü Kafkasya’da kalmış olur.

Derler ki Kafkasya’daki dil zenginliğinin nedeni işte bu olaydır.

Bu söylenceden hareketle olsa gerek Kafkasya’ya ‘*Cebel-ül Elsine: Diller Dağı*’ denmiştir.

Çerkeslerin dilleri bilimsel ortak bir görüşle Basko/Kafkas dil topluluğu içinde kabul edilirler. Ünlü dilbilimci *Maar* tarafındansa ‘Yafetid’ dil ailesi içine alınarak incelenen bu dil grubu Adigece, Abhazca, Gürcüce, Çeçence ve Lezgice’yi de kapsar.

Kafkasya sadece ‘*diller dağı*’ değil, ‘*dağlar ülkesi*’dir de.

Bir başka Kafkas efsanesine göre de *Tanrı* (Tha), dünyayı yarattıktan sonra tekdüze bulur yapıtını. Onu güzelleştirmek için karlarla örtülü dağlar, yeşil çimenli, elvan çiçekli tepeler, vadiler yaratır.

Bunların hepsini bir çuvala doldurur ve gökyüzünden dünyaya yönelir. Amacı, bu güzellikleri dünyanın çeşitli yerlerine serpiştirmektir.

Şeytan ise dünyanın bu güzelliklere sahip olmasını istemez. Onları yok etmek için çuvalın dibini gizlice deler.

Tanrı (Tha), Karadeniz ile Hazar Denizi arasından geçerken çuval boşalır, içindekiler yere dökülür. İşte o yer Kafkasya’dır ve Kafkasya, bu nedenle dünyanın en güzel ülkesi olur.

TÜRKLER KAFKASYALI MI?

Kuzey Kafkasya'nın, tarihin bilinen ilk zamanından beri yerleşik halkları: Abazalar, Adige grupları Wubıhlar, Çeçen/İnguşlar, Osetler ve Dağıstanlılardır.

Binlerce yıldır birlikte yaşayıp ortak Kafkas kültürünün oluşmasına katkıda bulunan Karaçay, Balkar, Nogay ve Kumuk gibi Türk kökenli halklar da dahil tümüne ülkemizde Çerkesler, Arap ülkelerinde Şerakise, Batılılarda ise Caucacien, Circacien denilmektedir.

Kafkasya'da ise bu isimler kullanılmaz. Kuzey Kafkasya'nın asıl halklarından, Kas kavminden hareketle Kherket, Kirkas, Cirkas ve Kaspi gibi sözcüklerden doğmuştur bu söylenişler.

Çerkes sözcüğü ise dar anlamıyla Adigeleri, Hattukoy, Abzeh, Şapsığ, Bjeduğ, Wubıh, Kabardey ve Abazaları içine alır.

Ünlü tarihçi *Herodot*'a göre İÖ 5. yüzyılda Azak Denizi kıyılarında şehir devleti kurmuş olan Meotlar ilk Proto-Kafkasyalılar olarak kabul edilmektedir. Kimi yazarlarsa Çerkeslere Sind, Cik, Ciget adlarını da verirler.

Sindler ve Meotların uzun yıllar Yunanlarla yakın ilişkileri olmuştur. Sindler İÖ 4. yüzyılın başında Bosfor Krallığı'nın egemenliği altına girmek zorunda kal-

mışlar, ne var ki bu yıllar içinde zaman zaman Bosfor Krallığı'nı ele geçirip yönettikleri de olmuştur.

Sindlerin bir kolu olan Spartakidler ise insanlık tarihinde ilk kez köle ayaklanmasını gerçekleştirmiş bir halktır. Ayaklanmanın lideri ise '*Spartaküs*'tür. Bu ünlü isyancının Çerkeslerin atalarından biri olması ise bu sosyal içerikli (!) başkaldırıyı daha da anlamlı kılmaktadır Kafkasyalılar için.

Kafkasyalılar hakkında ilk yazılı belgeler İÖ 13. yüzyıla kadar gitmektedir. *Herodot*'un sözünü ettiği bir başka halk ise '*Suchailer*' yani '*Zugiler*' de Kafkasyalıların ataları olarak kabul edilirler. Zugi sözcüğünün Kabardeyce '*Tzuh*' yani '*İnsan*' anlamına gelmesi ise ilginçtir. Kimbilir, belki de *Herodot* onlara "*Siz kimsiniz?*" diye sorunca "*Biz insanız./Dı Tzuh,*" dedikleri için Zugi olarak anlaşılmış ve yazılmıştır bu sözcük. Tıpkı günümüzde '*Adıgağır Tzuhuğe/Çerkeslik İnsanlıktır*' deyişiyle özetlenen evrensel Kafkas anlayışı gibi.

Orhun Abideleri'nde, Bilge Kağan Abidesi'nin Doğu yanında Cık kavminin –ki Cıklar, Çerkeslerin bir kolu olan Wubıhların atasıdır– Kırgızlarla birlikte yaşadıkları yazılıdır. Kırgızlar, tarih sahnesine çıkan ilk Türk kavmi olarak bilinirler. Wubıhlar ise Kafkasya'nın Doğu Karadeniz/Soçi yöresinin otokton halklarından.

Kırgızların üç boyundan birinin '*Edigene*' adını taşıması, Kırgızca ve Çerkesçe bazı sözcüklerin aynı anlama gelmesi ise Kırgız ve Çerkeslerin aynı kökenden gelebilecekleri olasılığını da gündeme getirmektedir.

Ünlü Türkolog *Prof. Zeki Velidi Togan*, Sümer, Sus ve öbür Önasya uygarlıklarıyla birlikte, Orta Asya'da en eski uygarlıkları Kafkas ırklarından gelme Kas ve Kaspî adı verilen kavimlerin yarattığını belirtmektedir. Kaspîlerin tarih sahnesine çıkışları ise gerçekten de İÖ 3900 yıllarına dayanmaktadır.

Bugün bile Hazar Denizi'ne '*Caspian Sea*' denilirken, Kafkas dağlarında yaşayan Kaspilerin de Hint/Avrupalıların öncüleri oldukları kabul edilmektedir.

Belki de beyaz ırka İngilizce '*Caucacien/Kafkasyalı*' denmesinin kökeni de yine bu savdan kaynaklanmaktadır.

Bir başka ilginç bir nokta ise, Kas/Kaspilerin günümüzden 6.000 yıl önce Anadolu'nun Orta Asya'ya uzanan ilk etnik, kültürel ve tarihsel köprüyü kurmuş olmalarıdır.

Böylece Hatti ve Hititlerin Kafkas/Anadolu kökenli olduğu savı da yeni bir boyut kazanmaktadır. Üstelik Wubihça'nın Proto/Hitit dili olduğu savının Orhun Abideleri'nde adı yazılı bir kavmin dili olmasıyla da çakışması yeni bir tartışmayı da gündeme getirmektedir: *Acaba Türkler de Çerkes mi?*

Türklerin Çerkes olup olmadıkları henüz aydınlığa çıkmamıştır, ama Kafkas halklarından biri olan Çeçenlerin Türklerle benzeşen birçok ortak noktası olduğu kesindir. Birçok Kafkas halkında at sevgisi, at tutkusu belirleyici ve ortak bir kültür olmasına karşın Çeçenler kurt figürüne daha yatkın bir ulustur. Onların, Adigelelerin kutsal saydıkları '*Heuk ve Habze/Vatan ve Gelenek*' kavramlarından farklı bir yaklaşımları vardır.

Örneğin yeni ulusal marşlarının:

"*Gece kurt kunlarken (doğururken) çıktık dünyaya,
Adımız kondu kükrerken aslan sabah sabah...*

La İlahe İllallah!" diye başlaması ve sadakatlerinin üç kavramda simgelenerek;

"*Halk, Yurt ve Allah,*

La İlahe İllallah!" diye bitmesi ilginçtir.

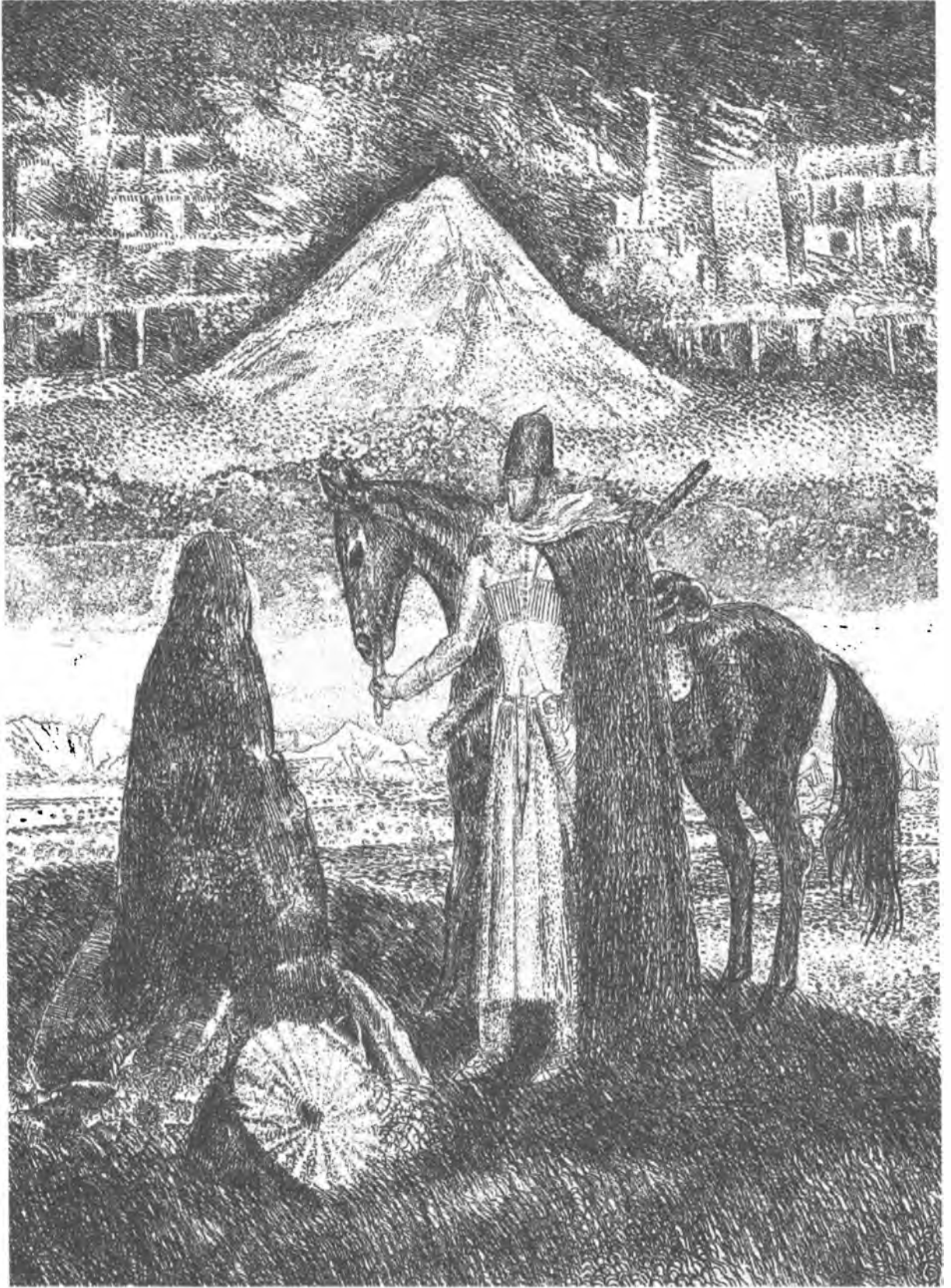
SPARTAKÜS'TEN ŞEYH ŞAMİL'E, ŞAMİL'DEN ÇERKES ETHEM'E, CHE GUEVARA'YA...

Kafkasya'nın otokton halkları 7 büyük gruba ayrılırlar. Bu gruplar, boylara; boylar kabilelere; kabileler de soylara bölünür.

Doğu'da Hazar'dan Batı'ya doğru şöyle sıralanırlar:

1. *Dağıstanlılar Grubu* (Lezgi, Lak, Avar, Dengi, Andi, Tabasanan, Agul vb.)
2. *Karaçay/Balkar/Kumuk/Kalmuk, Nogay Grubu*
3. *Adige Grubu*: (Kabardey, Besleney, Abzeh, Hat-tukey, Adamey, Hamuşey, Kemerguey, Çemurge, Bje-duğ, Memhoş, Mamhığ, Jane, Cebin...)
4. *Çeçen Grubu*: (Çeçen, İnguş, Galgay...)
5. *Asetin Grubu*: (Alan, Sarmat, İskit, Digor ve İron)
6. *Abhaz Grubu*: (Apsua, Aşua, Asadz, Aşharua ve Bask (Bashiğ))
7. *Wubih Grubu*: (Varden, Şalı, Khize, Subaş...)

Kafkasyalılarda her kabilenin, boyun adı olduğu gibi, her soyun da çok eskilere dayanan bir adı vardır. Soyadında birleşenlerin tümünün kardeş sayılması bir yana ne birbirleriyle, ne de anne soyuyla evlenemezler.

Kafkasyalılarda genellikle bir sınıf sistemi vardır. Her soy, Beyler, Özdenler, Ortalar ve Köleler olarak dört sınıfa ayrılırlar.

Ne var ki Kafkasyalılar, birey olarak aldıkları eğitim, yaşadıkları gelenek ve görenekler nedeniyle büyüklerine çok saygı gösterirler. Saygıyı sınıfsal olarak değerlendirmezler.

Kafkas toplumlarında otorite ve yasa, 'Ayıp/Yemug' kavramında toplanmıştır.

Birey öylesine bir eğitim sistemiyle yetiştirilmiştir ki, ayıplanmaktansa ölmeyi yeğ tutar.

Kafkasyalıların kişilikleri çelik gibi bir disiplin içinde yoğrularak iradeye dönüşür. Bu nitelikleri ise başka toplumlarca 'İnatçılık' olarak nitelenir. Tıpkı inatçı kişiliğiyle, bir at yüzünden Almanya'yı iç ayaklanmaya sürükleyen *Michael KOHLHAAS* gibi.

Alman dilinde inatçılığın tanımı olan "*Du bist ein KOHLHAAS! Sen bir KOHLHAAS'sın!*" deyimini genelde tüm Çerkesler için de kullanılabilir.

Türkçe'deki 'Çerkes İnadı' deyişi ise kimbilir nereden kaynaklanır.

Saksonya soylularından birinin el koyduğu atını geri almak için 1800'lerin başında yandaşlarıyla Almanya'yı kan gölüne çeviren KOHLHAAS, "*Kellemi kesin ama atımı verin!*" diye direnir ama yenilir. Almanlar da onu adil bir mahkemede halkın önünde yargırlar. Kendisini haklı bulup atını verirler, ardından da bir at yüzünden binlerce insanın ölümüne neden olduğu için de oracıkta asarlar.

Tıpkı İÖ 4. yy'ın başında ilk köle ayaklanmasını gerçekleştirip yenilen ve çarmıha gerilen Kafkas kökenli Spartakitlerin lideri *Spartaküs* gibi.

Gerek *Spartaküs* gerekse *Kohlhaas*, haksızlığa ve 'yalarlanmış adalet duygusuna karşı çıktıkları için' kaba güce

karşı duydukları kin ve öfkenin birer anıtı olarak geçmişlerdir tarihe.

Her ikisi de düzenli ordulara karşı milis, bir başka deyişle gerilla savaşının da öncüleri sayılabilirler.

Tıpkı Rus ordusuyla 30 yılı aşkın bir süre savaşan ve direnen *Şamil* ve *Hacı Murat* gibi. Ayrıca Kuvvayi Milliye kurulmadan çok önce *Ethem Bey*'in Kuvvayi Seyyare ile yürüttüğü mücadelenin bir gerilla savaşı yöntemi olması da tarihin garip bir cilvesi olsa gerek.

BASKLAR ABHAZ MI?

1936 yılında Paris'te yayımlanan '*La Civilisation Caucasienne/Kafkasya Uygarlığı*' adlı yapıtında etnoloji profesörü George Montandon şöyle der:

"Kafkas milletleri arasında Kafkasyalı dediğimiz gerçek Kafkasyalı olan Çerkes, Gürcü, Lezgi gibi adlar altında toplanan 'Paleo Kokezyenler' etnologlarda derin bir saygı hissi uyandırır. Gerçekte bunlar, Basklar, belki de eski Etrüskler, büyük etnik aileden kalanlar İndo/İranien gibi Hint/Avrupalıların Avrupa'da teşekkül etmesinden önce oraların halkını oluşturmuşlardır.

Bask, Etrüsk ve Kafkasyalılarla zincir halkalarını oluşturan kavimler bilinmiyor. Etrüskler eriyip yok oldular. Baskların tamamı sadece 140 bin kişidir. Kafkasyalıları ise şu anda 3 milyon civarındadır."

Günümüzde, Batı Avrupa'da bütünüyle özgün, farklı bir etnik grup olarak tanımlanan Basklar için uzun yıllardan beri ciddiyetten oldukça uzak masallar uydurulmaktadır.

Oysa masalın aslı, Bask dilinin diğer Avrupa dillerinden ayrı olduğu, bu dilin dünyanın en eski dili sayılabileceği ve Atlantis'ten gelme olduğudur.

Çünkü Bask dili, Kafkas dil grubu ile akraba sayılmaktadır. Tıpkı Etrüskçe'nin Kafkas dilleri ile yakın ilişkide olduğunun bilinmesi gibi.

Atlantislilerin töre ve âdetlerini, özel yaşamlarını, toplumsal durumlarını anlatan *Critias*, adeta Çerkes toplumunu anlatmaktadır. Çünkü benzerlikler şaşırtıcı boyuttadır.

Basklar, önceki bölümün başında Abhaz Grubu içinde sayılan Bashiğlarını soyundan gelirler. Dilleri farklı, gelenekleri farklı, davranışları farklı bir gruptur Basklar İspanya'da. Kendilerini '*Euskaldun*' olarak tanımlayan Basklar, bölgelerini de '*Euskalherri*' olarak adlandırırlar.

Bugünkü Abask sözcüğünün başındaki A harfi tarihi Abhazca'da '*benzersiz*', '*tek*', '*şahane*', '*o*' anlamına gelmektedir. A-Bask sözcüğü ise 'Benzersiz Basklar, Şahane Basklar' demektir.

Bugünkü Bask ülkesinin Başkenti Bilbao'dur. Dünya onları Alman Nazizminin çok katli bir toplu kıyımının yapıldığı *Guernica* şehri ve *Picasso*'nun ölümsüzleştirdiği aynı adlı tablosuyla tanıdı ilk kez.

Basklar 70'li yıllarda yine gündeme gelebilirlerdi. Ama dünya kamuoyu Franco faşizminin bir Noel gecesi astığı o beş genci '*Ayrılıkçı ETA Militanları*' olarak tanıttı, kimse de bir şey anlamadı.

Oysa o gençler, tıpkı ataları gibi bölgelerinin bağımsızlığını savunan ve bu uğurda yiğitçe ölen Kafkas kökenli Bask yurtsever devrimcilerdi.

Voltaire bile BASKLAR'dan salt, "*Pireneler'in eteklerinde şarkı söyleyip dans eden şu küçük halk*," diye söz eder. Oysa Bask gerçeği hiç de küçümsenecek bir olgu değildir. Baskların kökenlerinin ise nereye dayandığı yeni yeni dile getirilmektedir.

Isaac Albeniz'in köken itibarıyla olmasa da doğum yeri nedeniyle; Bask bir anadan doğan ve Bask dilini mükemmel konuşan, ülkesine ise aşkla bağlı *Maurice Ravel*'in ise Kafkas kökenli bir Bask olduğu da pek bilinmez.

Oysa Bask ülkesinde şu anda yaşayan halkın, Pire-neler'in ötesinden, Kafkasya'dan geldikleri akla en yakın savdır. Çünkü günümüzdeki arkeolojik bulgular Kafkas ve Pirene uygarlıkları arasında önemli benzerlikler saptamış, kanbilim (hemotipoloji) de konuyu bu türden bir akrabalığı olabildiğince destekler yönde kanıtlar bulmuştur.

Bir başka kanıtsa, bugün bile Bask Bölgesi'nde *Aya* isimli bir kasabanın bulunuşudur. Bu kasaba her yıl geleneksel olarak düzenlenen, küp biçiminde ağırlıkların kaldırıldığı yarışması ile ünlüdür. Bizce kasabanın asıl ilginç yanı, adının *Aya* oluşudur. Ünlü '*Maykop Taşı*'nda güneş kralın malı olarak belirtilen kentin adı da *A-y-a*'dır. Bilindiği gibi Maykop Taşı'ndaki yazı Adigece olarak çözülmüştür. Taştaki '*Mrn*' sözcüğü ise Adigece'de '*Mran/Güneş*' anlamına gelmektedir.

G. Dumezil ve *R. Lafon* gibi bazı Baskbilimcilerin—ki *Dumezil* özellikle Kafkas dilleri konusunda uluslararası bir otorite, bir bilim adamıydı— Bask dili ve Kafkas dilleri arasında ısrarla savunageldikleri akrabalık ise, öncel (apriori) olarak oldukça şaşırtıcıdır.

Asıl şaşırtıcı olan bir başka sürpriz '68 Kuşağı'nı en çok etkileyen ünlü gerilla önderi *Che Guevara*'dır.

Hani "*Ölüm nereden gelirse gelsin...*" diye ölüme meydan okuyan...

Hani "*Gerçekçi olalım, imkânsızı isteyelim,*" sloganıyla dünya gençliğini sokaklara döken...

Bir avuç yurtseverle koskoca bir adanın (Küba'nın) eli kanlı diktatörünü alaşağı edip tarihe gömen...

Cesareti, yaşamı ve savaşımıyla ve trajik ölümüyle bir efsane, bir 'aziz' düzeyine yükseltilen ünlü *Che*'nin, *Jean Cormier*'nin anlatımıyla soyağacı 'karmaşıktır'. *Cormier*'nin araştırmalarına göre *Ernesto Che Guevara*:

"Kaliforniya'da altın aramış bir dede, baba tarafından İrlandalı, ana tarafından Basktır. Ve bu iyi aile çocu-

ğunun damarlarında her an alevlenmeye hazır, Bask/İrlanda karışımı bir kan dolaşır."

"Ve Ernesto, annesinin mirası olan Bask kanının damarlarında kaynadığını hisseder."

Che'nin bu kişilik, bu genetik özelliklerinin belirleyici faktörünün, soyağacı Kafkasya'ya dayanan Bask bir anne, *Celia de la Serna*'yla özdeşleştirilmesi her ikisini yakinen tanıyanlarca saptanmıştır.

Aradan bunca yıl geçmesine karşın, tüm dünyada dostu olsun, düşmanı olsun onun cesaretine, yiğitliğine, savaşımına saygı duymayan bir insan düşünülemez.

Tıpkı adı 'Hain'e çıkartılan *Ethem Bey*'in Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki mücadelesi, başarıları nasıl inkâr edilemiyorsa; *Şeyh Şamil*'in gerilla taktisyenliği, *Hacı Murat*'ın efsanevi ve savaşçı kişiliği, büyük Rus edebiyatına nasıl yansıyor, Spartakitlerin önderi *Spartakiüs*'ün haksızlığa isyanı binlerce yıl sonra nasıl takdirle anılıyor, romanlarda, filmlerde ölümsüzleştiriliyorsa Bask Che de aynı hayranlıkla anılmaktadır.

"Che, bazılarının dediği gibi, anarşist bir haydut değildi. O, kalbi ümitle dolu, insan ruhuna doğru yolculuğa çıkmış bir 'ruh gezgini'ydi. Öteki insanların hayatlarını daha iyi kılmak istek ve iradesiyle gözleri bir mıknaş gibi bu insanlara dikilmiş olarak! Ve bunu başarmak için savaşı seçmek yürekliliğini gösterdi."

"Che: 'Gerçekten insan olan insan, başka bir yanağa inmiş tokadı kendi yanağında hissetmek zorundadır,' dediğinde kastettiği şey: Paylaşımды.

Che, parmakları arasından ne geçtiyse hepsini paylaştı, başkalarının acılarını da. O bir hümanizmin havarisiydi, ikinci bin yılın eşiğinde, nasıl bir havari hayal ediliyorsa, öyle..."

"Bizi Dadin Euskalherri, orai eta beti! Yaşasın Bask ülkesi, şimdi ve daima!"

ÇERKESLER VE DİN

Yahudilerin ve Arapların ortak atası olarak kabul edilen *Hız. İbrahim*'in İÖ 2000'li yılların başında yaşadığı bilinmektedir.

Tevrat'ta *Hız. İbrahim*'in yaşamı ve yalvaçlık serüveni uzun uzadıya şiirsel bir dille anlatılmaktadır. Ve kendisinin İslam dininin aslı olan Hanif dininin kurucusu olduğunun da altı çizilmektedir.

Tarihçi *Dedon*'a göre *İbrahim*'in babasının adı *Azer*'dir. Bu sözcüğün Kafdağı'nın ardında yaşayan kavimlerden gelen bir ad olduğu söylenir.

Kuran'da da *Hız. İbrahim*'in babasının adı *Azer* olduğu bir kez daha yinelenmektedir.

İbrahim, sarışın, mavi gözlü, annesi *Tila* ise yeşil gözlü ve sarışın bir kadın olarak tanımlanır.

Voltaire'in *İbrahim*'in Sami ırkından ve Ari olmadığını belirtmesi de ilginçtir. Peki kimdir bu *İbrahim*?

Hız. İbrahim, Mezopotamya doğumludur. Babası *Aze* adlı Kafkasyalı bir göçmendir. Yaşamını put ustalığıyla sürdürür *Aze*. Zaten adı da Adigece '*Usta*' anlamına gelen '*Aze*'dir.

Hız. İbrahim'in tek tanrı anlayışının kökeninin, Kafkasyalılarda tek tanrı anlamına gelen '*Tha*'dan kaynaklanması güçlü bir olasılıktır.

Yoksa put ustası bir babanın oğlunun putları yıkarak tek tanrı kavramına yönelmesini açıklayabilmek oldukça zordur.

Hız. İbrahim, gerçekten Kafkas kökenli ise Semitik dinlerdeki (Musevilik, Hıristiyanlık, İslamiyet) tek tanrı anlayışının kökeninin de Kafkasya'ya dayanma olasılığı yüksektir.

Kafkasyalılar değişik dini inançları olan bir halktır. Tek tanrılı (Tha) inançtan gelen Kafkasyalılar, Druidizmden Hıristiyanlığa, oradan Musevilik ve Müslümanlığa kadar birçok dini eski din anlayışları ile eklemleyerek sürdürmüşlerdir.

İşin ilginç yanı, Adigece'de '*Din*' sözcüğünün karşılığı olmamasıdır. Çerkeslerde '*Habze/Gelenek*' ve '*Hay-nape/Ayıp*' sözcükleri din de dahil olmak üzere toplumsal yapının tümünü kapsamıştır. Doğa güçleriyle ilgili Adigece'de tanrı adları varsa da '*Tha*' adı tek tanrı anlamında kullanıldı uzun bir süre.

Doğa tanrıları ise yaratıcı olmaktan çok, düzenleyici güçler, mitolojik yaratıklardı.

Çerkesler bütün dinlere ve inançlara hezğörüyle baktılar yüzyıllardır. Eski Çerkeslerin tarihleri boyunca din savaşları yaptıkları da duyulmamıştır. Ama Savaş tanrıları, '*Zewatha*'ları vardı. Doğaldır ki Ruhlar, Demircilik, Sular, Ev ve Ocak tanrılarının yanı sıra Permethaj ya da *Prometha* denen tanrıları da vardı. Doğa güçlerini simgeleyen Yardımcı tanrılardı onlar. Ocak Tanrısı önemlidir. Çünkü Adige dilinde "*Mafehu Ap-şı!/Ateşin yansın... Selam!*" bir tür selamlaşma olduğu gibi "*Wuna C'aşha Mijetileu Yuthajeu Wupsow/Ocağın sönmeden bolluk içinde yaşayasın,*" temennisinin kökeni, ateşi tanrılardan çalıp insanlara veren *Prometha*'ya kadar uzanır. Bu nedenle Ocak/Ateş Çerkeslerde kutsaldır.

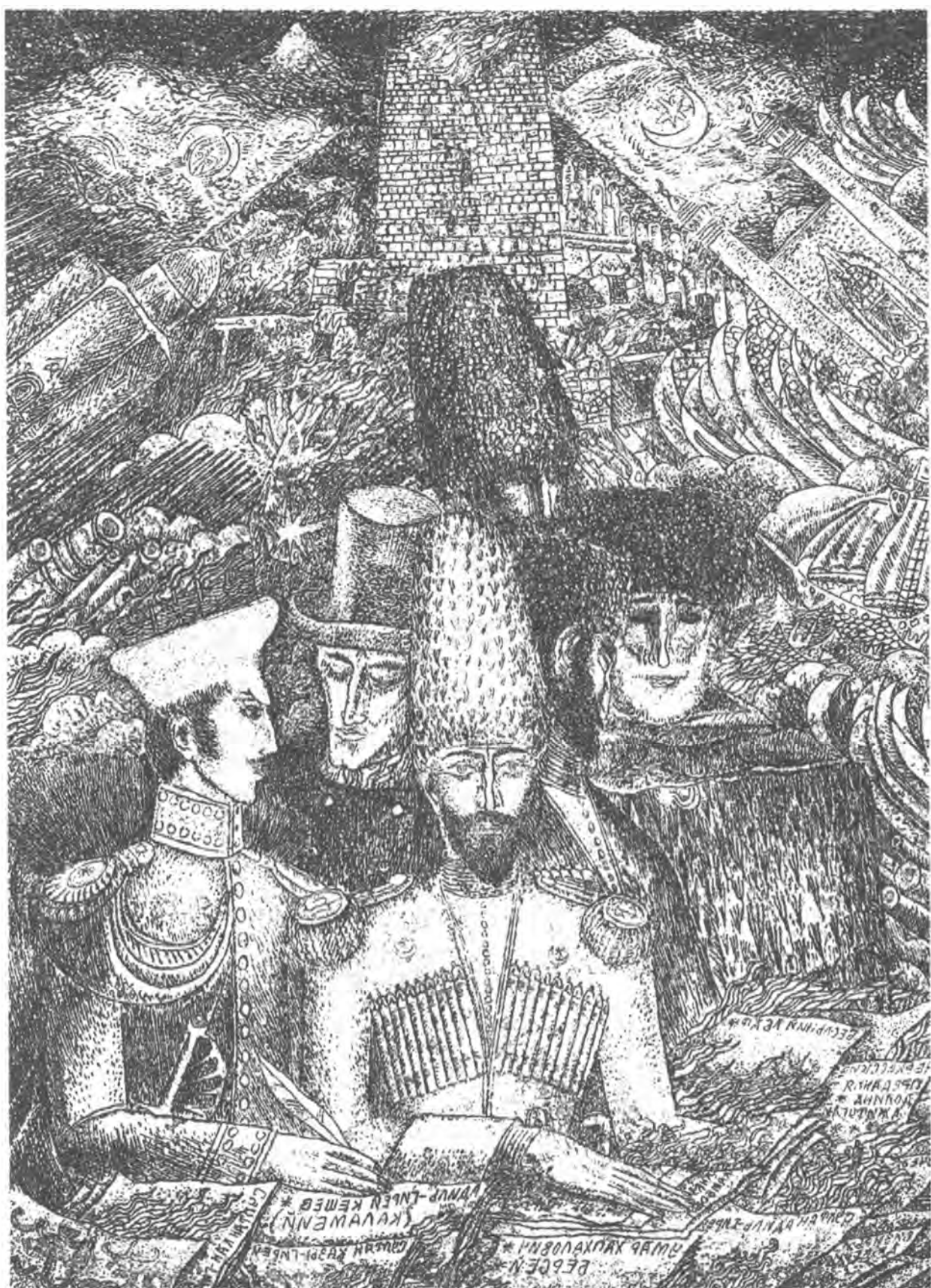
'Prometha' sözcüğünden giderek, *Nart* destanlarındaki *Sosruko* Efsanesi'nin *Prometeus*'a dönüşmüş olma olasılığı da bir başka savıdır Kafkasyalıların. Zaten *Prometeus* da Adigece Önde Giden 'önder' anlamına gelmektedir.

*"Seni anıyor, kutsuyoruz Mezıtha!
Kızıl Alev bıyıklı Mezıtha,
Kızıl içkiler saçıyoruz cömertçe her yana.
Kızıl bir keçi kurban edildi sana.
Ki, feda olsun yakışana.
Giysin dağ keçisi derisinden
Gümüşlerle kaplı gövden,
Okun, sağlam kızılıcak ağacı özünden,
Yayın ak cevizden...
Başını sallasan oynar yer yerinden..."*

Bu 'Güzelleme', Yunan mitolojisinin ünlü tanrısı *Zeus*'u anımsatmıyor mu? Kuşkusuz anımsatıyor. Çünkü Çerkeslerin Ordu Tanrısı, bir tür ordu komutanları olan tanrının adı da, inanmayacaksınız ama *Zeus*'tur.

Ve bu tanrılar (Thalar), kaynağını ilkel toplum döneminden kalma inançlardan kaynaklanan Şamanizmden alırlardı. Tek tanrı *Tha*, soyut bir kavram olmasına karşın ötekiler somuttur. Görevleri, yetki alanları belirtilmiştir.

Öbür çok tanrılı dinlerde, (Roma, Mısır, Mezopotamya, Hindistan vb.) olduğu gibi doğa tanrılarının Başkanı değildir *Tha*. Yani, doğa tanrılarının hiçbirisi *Tha*'yı kapsamaz, ama *Tha* hepsini kapsar.

DRUIDİZMDEN MÜSLÜMANLIĞA

Druid: Keltçe'de 'Meşe ağacını bilen, gören ya da bulan' anlamında bir sözcüktür.

Eski Keltlerde rahiplik, öğretmenlik, yargıçlık gibi işler de üstlenmiş bilginlere meşe ormanlarında gezindikleri için bu ad verilmiştir.

Druidlerle ilgili bilinen en eski belgeler İÖ 3. yüzyıldan kalmadır.

Julius Caesar'a göre Galya'da saygı gösterilen iki grup vardı: Druidler ve Equesler.

Caesar'ın anlattığına göre Druidler, hem topluluğun, hem kişilerin adakları ile ilgilenir ve gençleri eğitirdi.

Kişiler arasındaki anlaşmazlıklarda ve kamu davalarında yargıçlık yapar, verilecek cezaları saptarlardı.

Druidler savaştan kaçınır, vergi ve haraç ödemezlerdi.

Druidlerin eğitiminde eski şiir, doğa felsefesi, astronomi ve tanrılarla ilgili bilgiler ön sırada yer alırdı.

Druidler dinsel törenlerini ilk dönemlerde orman içindeki açıklıklarda yaparlardı.

Ne var ki, şarkılardan ve ritmik nesir parçalarından oluşan ve tümüyle sözlü geleneğe dayanan felsefelerinin büyük bir bölümü kaybolmuştur.

Sonsuz yaşamı, dünyadaki yaşamın bir uzantısı olarak düşünürlerdi.

Kafkasyalılar uzun bir süre Druidizmi Şamanizme eklemleyerek sürdürdüler.

Tıpkı Hristiyanlığı ve Müslümanlığı da kendilerine özgü kılarak uygulamaları gibi.

Kafkasyalılar İS 6. yüzyıldan itibaren, Bizans kanalıyla Hristiyanlığı benimsemeye başladılarsa da, eski dinsel töre ve alışkanlıklarını uzun süre sürdürmüşlerdir. Bu nedenle de Hristiyanlığın yayılma şansı olmamıştır bu ülkede.

Bizans Kralı *I. Justinianus* döneminde Nalçık'ta bir piskoposluk kurulur. Böylece Kafkasyalılarla Bizanslılar arasında iyi ilişkiler oluşması hedeflenir. Öyle ki *Justinian*'ın Adige destanlarında büyük bir kahraman olarak anılmasının ötesinde, onun ölümünden bu yana 1500 yıl geçmesine karşın *Justinian*'ın adına yemin eden Kafkasyalılara hâlâ rastlanmaktadır.

Kafkasyalılar, İstanbul'un fethiyle (1453) birlikte, dindaşlarıyla ilişkilerinin kesilmesine karşın, Hristiyanlık inançlarını uzun bir süre daha sürdürmüşlerdir. Öyle ki '*Tanrı Merissa*'yı '*Arıların Koruyucu Meleği*'ne dönüştürerek 20. yüzyıla kadar tapınmaları da bundandır.

Çerkesler, Müslümanlığın Kafkasya'da yayılmaya başlamasıyla da, Hristiyanlık dönemi inançlarının birçoğunu İslamlaştırırlar. Örneğin, Hristiyan azizlerinden '*Elias*'ı '*Ali*'ye çevirerek saygılarını sürdürürler. Haçlarını boyunlarından çıkarıp sandıklarına saklarlar ya da aile mührü olarak stilize ederler. Süs eşyalarında motif olarak kullanırlar.

Kafkasya'da Mezdeug bölgesinde hâlâ birkaç Hristiyan Kabardey köyü vardır. Güney Osetya'nın tümü ile Kuzey Osetya ve Abhazya'nın büyük bir bölümü de şu anda Hristiyandır.

İslamiyet, Kuzey Kafkasya'ya Halife Ömer zamanında Dağıstan bölgesinden girmiştir. 8. yüzyılda Dağıstanlıların tümü Müslüman oldular. Onları Çeçenler izledi. *Şafiilik* mezhebini benimseyen bu iki halk arasında *Rufailik*, *Nakşilik* ve son dönemlerde de *Kadirilik* hızla yaygınlaştı. Bu nedenle de 19. yüzyılda şiddetlenen Kafkas/Rus savaşları döneminde siyasallaşan Müslümanlık, dinsel bir içerik kazanarak *Müridizme*; bağımsızlık ve varolma savaşı da 'Gazavat' diye tanımlanan dinsel niteliğe dönüştü.

Oysa aynı İslamiyet, Çerkesistan'a çok daha sonra girmiştir. Kuzeybatı Kafkasya'ya girişi ise yaklaşık olarak 1.000 yıllık bir gecikmeyle olmuştur. Bu nedenle bu yöredeki savaşların içeriği önce milliyetçi nitelikte iken, giderek din savaşına dönüştü.

Kafkas/Rus Savaşı'nın efsanevi önderi olan *Şeyh Şamil*, Rus işgali altında bulunan Kabardeyleri yanına çekmek için bu bölgeye baskınlar düzenletiyordu. Bir yandan Rusların işgali altında ezilen Kabardeyler, bir yandan da *Şamil*'in Adige bölgesindeki naibi (temsilcisi) *Muhammed Emin*'in baskısı altında kalmışlardı. İki ateş arasında kimi zaman ağıtlar yakıyorlardı:

*"Şamil'in müritleri köyümüze saldırıyor
Gazavat savaşları canımızı alıyor."*

Kimi zaman da namaz kılmayanlara müritlerce verilen cezadan kurtulmak için saf tutuyor ama içlerinden de;

"Bize zorla naip namazı kıldırıyorlar,

Dileriz kıldıranlara bir yarar sağlamaz," diye homurdanıyorlardı.

Bugün bile Müslümanlığa bakışın bu halklar arasında farklı anlaşılıp farklı yorumlanmasının kökeni ta o yıllardan kaynaklanıyor olsa gerektir.

Bu farklılığı anlayabilmek için 17. ve 18. yüzyıl Kafkasyasını iyi tanımak gerekir. Yazdıklarındaki

abartma payını düşsek bile *Evliya Çelebi*'nin '*Çerkesistan Notları*' çok çarpıcı ve ilginç saptamalarla doludur.

Çerkesleri kendince çeşitli gruplara ayıran *Çelebi*, bir Çerkes köyünü en ince ayrıntılarına kadar tanımladıktan sonra, şöyle yazıyor '*Seyahatnamesi*'nde:

"Beş yüz ev vardır. Kilise ve cami yoktur... Öldükten sonra dirilmeye, kıyamet gününe, mahşere inanmazlar; '*İnsan ot gibi biter, sonra da yitip gider,*' derler," diye söylediği Şuğake Çerkesleri için "*Dost adamlardır ama bir kötü yanları vardır; yüz yaşında adamlar bile yüzlerini tıraş ederler,*" diye üzülen *Çelebi*'nin Müslümanlığın ana koşullarına (farz) bile uymayan bu insanlardan sünnettir diye sakal bırakmalarını beklemesi ondan umulmayan bir saflığın şaşkınlığı olsa gerek.

Gezisini sürdürüp Kafkasya'nın iç bölgelerine girdikçe daha da artıyor şaşkınlığı kerameti kendinden menkul *Evliya*'nın: "*Bu yöre Çerkesleri de 'La İlahə İllallah' derler ama, semiz domuzları da kuyruğundan tutup mideye indirirler. Oruç tutmazlar, namaz kılmazlar... Ağaca taparlar.*"

"*Tetako Kabilesinin ise başlarının ortası tıraşlı, kulak üstleri saçlıdır. Sakallarını tıraş etmezler. Hakka secde ederler ama öldükten sonra dirilmeye inanmazlar, mahşer gününü ciddiye almazlar. Domuz ve tavuk yemezler.*"

Kim olabilirdi, domuz bir yana ama çerkestavüğunun mucidi olan ama tavuk yemeyen bu Çerkesler? Açıklıyor *Çelebi* onların kökenlerini:

"*Meğer bu Çerkesler, Mekke'den firar eden Sirakis'in soyundan gelirlermiş. Ve öteki Çerkesler onları 'Çıfıt' diye adlandırırlarmış.*"

Yani *Arthur Koestler*'in '*On Üçüncü Kabile*'de söylediği Hazar kalıntısı Dağ Yahudileri imiş meğer bu Çerkesler de. İyi mi?

Kimi araştırmacıların Adigelerin İslamiyet öncesi Arabistan'a da göç ettiklerine dair bazı savları varsa da

bunu doğrulayan bir belgeye bugüne dek rastlanmamıştır. Tıpkı bazı Çerkeslerin kökenlerini Çerkes Kölemenlerin kurdukları (1382/1468) devlete dayayarak Mısır'da aramaları gibi.

İzleyelim bakalım *Evliya Çelebi*'nin anlattıklarını: *'At eti yiyen Bolatıko Kabilesinin Müslümanız diye namaz kılmasına karşın domuz eti yemesini'* anlayamayan Çelebi *"Yani, bütün Çerkes kabilelerinin durumu böyledir,"* diye bir genelleme yapsa da gözlemleri ilginçtir: *"Ölüler üstüne tepeler yaparlar... Bütün Çerkesistan'da mezarlar böyle yığılı tepelerdir,"* derken Bjeduğları *"Ölülerini gömüp üstüne tepe yapmazlar,"* diye övüp *"ama ölüyü bir sağlam tabutun içine koyarak evlerine yakın büyük bir ağacın üstüne; ağacın sağlam dallarına çivilerler,"* demesi de ilginçtir.

Ya Kabardeylerin akrabaları sayılan Besleneyle? Çelebi, onları: *"Bir derenin içinde iki bin konutluk bir kentte otururlar. Yakışıklı ve savaşçıdırlar,"* diye geçiştirirken Kabardeylere biraz daha yer verir:

"... Kabardey bölgesinde yaşayan halklar kitaba inanmazlar, kiliseleri de yoktur. Misafirleri severler. Müslüman olduktan sonra bütün domuzlarını öldürmüşlerdir.

Kalede bir mescit, han ve hamam vardır. Şu sırada (17. yüzyılın sonlarına doğru) buradaki Kabardeyler Arapça okumaya başladılar. Müslüman olduktan sonra, beyaz aba, kalpak ve elbiseler giymeye, başlarını tıraş etmeye başladılar. Tespih de taşıyorlar. Yeni Müslüman olmuş bir acayip Müslümandırlar Kabardeyler."

Dağıstanlılar ise: *"Şafii mezhebindendirler. Haram yemez, ipekli giymezler. Padişahlarına Şanhal denir. Dört mezhebin şeyhleri toplantı ve meclislerde padişahın üst tarafında otururlar. Kavi Müslümandırlar. Öyle bağınazdırlar ki, sakalını tıraş eden adama, ne selam verirler ne selamını alırlar,"* diye belgelenirken Mamışğ Kabilesi için:

"Savaşçı değildirler. Bir kitaba inanmazlar, mezhepleri yoktur. Mecbur kalmadıkça hayvan eti yemezler. Boza yerine bal suyu içerler, tahıl yerler. Misafire çok saygı gösterirler," dedikten sonra; "Çerkes evlerinde çocuklar ve kadınlar misafirden sakınmayıp yüzleri ve gözleri açık olarak hizmet ederler, ama uygunsuz bir hareket yapan adamı öldürürler," gibi günümüzde de yaşayan bir geleneğin, bir uyarı olarak altını çizer.

Çelebi'nin günlüğü Kafkasya'yı ve Çerkesleri anlatarak sürer gider.

18. yüzyılda iyiden iyiye İslam rüzgârına kapılan Kafkasya'da birçok olay yaşanır. İstanbul'dan gönderilen Sünnetçilerle ivme kazanan İslamiyet'in Kafkasya'da yükselişi, Çerkeslerin anadillerindeki adları bırakarak çocuklarına Türkçe ve Arapça adlar koymalarıyla tırmanır.

Cami yapımına hız verilir. Arapça okuma/yazma kursları çoğalır. Yeni okullar açılır. Ama yine de davalar şeriat kurallarına göre değil, Çerkes gelenekleri ölçü alınarak kotarılır. Çerkeslerde yalan söylenemeyeceğinden ya da bir başka deyişle yalan söylemek çok ayıp olduğundan tüm kararlar, dinlenen tanıkların ifadelerinin doğru olduğu varsayılarak sonuca bağlanır.

Tüm bu yargılamaların kapalı değil, açık bir yerde, özellikle '*Ulu Bir Meşe Ağacı*'nin altında yapılması, Çerkeslerin gerek Hristiyanlık, gerekse Müslümanlık dönemlerinde olsun, *Druidizm*'den kaynaklanan eski inançlarını sürdürmelerinin kanıtıdır.

Sürgünden sonra bile '*Kotij (Kuetj)/Kutsal Meşe Ağacı*'na tapınım geleneği sürdürüldüğü gibi, Hristiyanlık döneminden kalma haçların da özenle uzun bir süre saklandığı bilinmektedir.

Gerek Kafkasya'da gerekse Anadolu'da haç simgeli Çerkes mezar taşlarının bulunması, bana ünlü Kelt şarkıcısı *Loreena McKennitt*'in '*The Book of Secrets/Gizler*

Kitabı' albümündeki 'Night Ride Across The Caucasus' şarkısını anımsattı.

McKennitt'in, "Murat Yağan'ın (Yağanlar soylu ve yaygın bir Çerkes ailesidir) biyografisi 'Kafdağı'nın Ardından Geliyorum'u bitirdiğimde at figürünün tıpkı Keltik kültüründe olduğu gibi onun halkı Abhazlarda da başat bir figür olduğunu kavradım," diye şaşırdığını görünce, birden ilgimi çekti albüm. CD'yi müzik setine sürüp dinlemeye başladım. Albümdeki bir şarkı önce müziği ile tehlikeli bir operasyondan sıyrılan yüreğimi kavrayı-verdi. Durmaksızın aynı şarkıyı dinledim günlerce. Yetersiz İngilizcemi zorlayıp sözlerinin anlamını söktüğümde mutluluktan ayaklarım yerden kesildi.

'Night Ride Across The Caucasus' adlı şarkıda Çerkes ağıtlarının yanık tınısını yakaladım McKennitt'in sesinde. Şarkısının ana motifi ise dörtmala koşan bir atın ritmiydi. Sözleri:

*"Sür atını! Gecenin ortasından sür!
Sür gecenin içinden...
Görüntüler, anılar...
Gök gürültüsünden süzülen yankılar,
Şimşekler, kahkahalar,
Binlerce güvercinin sesinde çığlıklar..." diye başlayıp:*

*"Beni de al, beni de al gezine,
Götür beni de zamanın ötesine,
Sözcükler yitip gitti,
Sığındı sesler orman kilisesine.*

*Kanıtlar bul, sorular sor.
Ulaş köklerine o antik ağacın.
Al, götür beni danslara, şarkılara...
Süreceğim atımı Deniz'le Ay'ın buluştuğu ufuklara...*

Sür atını! Gecenin ortasından sür!

Sür gecenin içinden, sür!" diye bitiyordu.

Salt bestesini yapmakla kalmamış, sözlerini de yazmıştı *McKennitt*. Ve bu sözler gerçekten yüreğimden yakaladı beni. '*Altın Post*'un peşinden giden *Argo Gemicileri* gibi Kafkas kültürü denen o ulu '*antik ağacın köküne ulaşmak*' için daha gidilecek çok yollar, aşılabacak çok dağlar, çok deryalar olduğunu kavradım.

Hiç görmediğim Kafkasya'yı düşletti bana bu şarkı. Ve birden sanatın ve müziğin gücünü duyumsadım.

Odyseia Efsanesi'nde geçen serüvenin Yunan mitolojisi kaynaklı değil Kafkasyalı; bulunan bir taşınsa (*Maykop Taşı*'nın) çağdaş alfabenin atası, efsanenin de Abhaz kökenli olduğunun belgelenmesi ile Kafkasya'nın uygarlık tarihinin beşiği olduğu inancım iyiden iyiye pekişti.

Her Kafkasyalı o büyük ve benzersiz kültürüne sahip çıkmalı, o kültürün kökenini araştırmalı, öğrenmelidir. Her Kafkas kökenli sanatçı, bilim adamı, yazar, müzisyen kendi kültürünün izlerini sürmeli, yapıtlarında yansıtmalıdır.

Ünlü yönetmen *Martin Scorsese* kendisiyle yapılan bir söyleşide bakın ne diyor bir Türk gazeteciye:

"Sizin oraların tarihi, Kafkaslar ilgimi çekiyor."

Türkiye niree, Kafkasya niree? *Scorsese*'nin Kafkasya'yı Anadolu yarımadasında sanması onun değil bizim suçumuzdur.

Salt *Scorsese*'nin değil, dünyadaki tüm sanatçıların, bilim adamları, arkeolog, antropolog ve tarihçilerin de ilgi alanı içine girmek için çok çaba göstermeliyiz. Onları bilgilendirmeliyiz. Söylenecek o kadar çok sözümüz, açıklanacak, yazılacak o kadar çok belgemiz var ki... Bu konuda çok çalışmaktan başka hiçbir şeye ihtiyacımız yok. Örneğin Kafkas/Rus Savaşı'nın, Büyük

Göç'ün, Sürgün'ün ne filmi, ne belgeseli yapılmış; ne romanı, ne de öyküsü yazılmıştır hâlâ.

Akdeniz'in sularına, Allah'ü Ekber Dağları'nın eteklerine, Arabistan çöllerine, Çukurova'nın sarı/sıcağına gömülen yüz binlerce Kafkasyalının bireysel ve toplumsal öyküsünü, direncini, acısını, umudunu anlatmanın zamanı değil mi hâlâ? Ortada ne fincan, ne katır, ne de kervan kalmadığı halde bu suskunluk niye?

Dünya ülkeleri yeryüzünden silinip yok olan bir tek otun, çiçeğin, bir tek böceğin, kuşun, balığın, kaplumbağanın ağıdını söyleyip yaptırımlar uygularken, dünyanın dört bir yanına saçılmış Kafkasyalıların, o eşsiz kültürünün yeni yüzyıllara taşınması için daha ne bekliyoruz? Bu soruya akıllıca ve doğru yanıtlar bulmadan önce *Jorge Luis Borges*'in şu saptamasını bir kez daha düşünmeli, bu konuda özenli olmalıyız:

"Geçmişi yok edemeyiz. Yaşanmış olan şeyler er veya geç bir gün geri dönerler. Ve bu geri dönenlerden biri de geçmişi yok etme düşüncesidir."

İnsanlık tarihinin en eski halkının, Kafkasyalıların kültürü yok edilemeyeceğine göre, hiç olmazsa onların en yakın geçmişlerinde başlarına gelenleri anımsayalım ve asla unutmayalım.

Çünkü *Ivan Turgenyev*'in de dediği gibi:

"Bazı yaralar vardır ki, kapanmış olsalar bile dokununca sızlar."

Dokunalım sızlasınlar yaralarımız.

Belki de o sızılar, o yaralar bizi adam eder.

Belki o yaralar bizi bize, bizi dünyaya anlatır.

DÖNÜŞ TÜRKÜSÜ

*"İmdat KİP'e... Nice yıllardan,
nice yollardan sonra."*

*Irak yollardan geldim de bugün,
Konuk oldum kapına.
Sarıl, kucakla beni, soru sorma.*

*Yaban ellerde çok yorulдум,
Uyut beni kollarında.*

*Kara bir yamçı verin bana,
Gerek yok, yastığa yorgana,
Dayadım sırtımı Elbruz Dağı'na*

*Yaban ellerde çok yorulдум,
Uyut beni kollarında.*

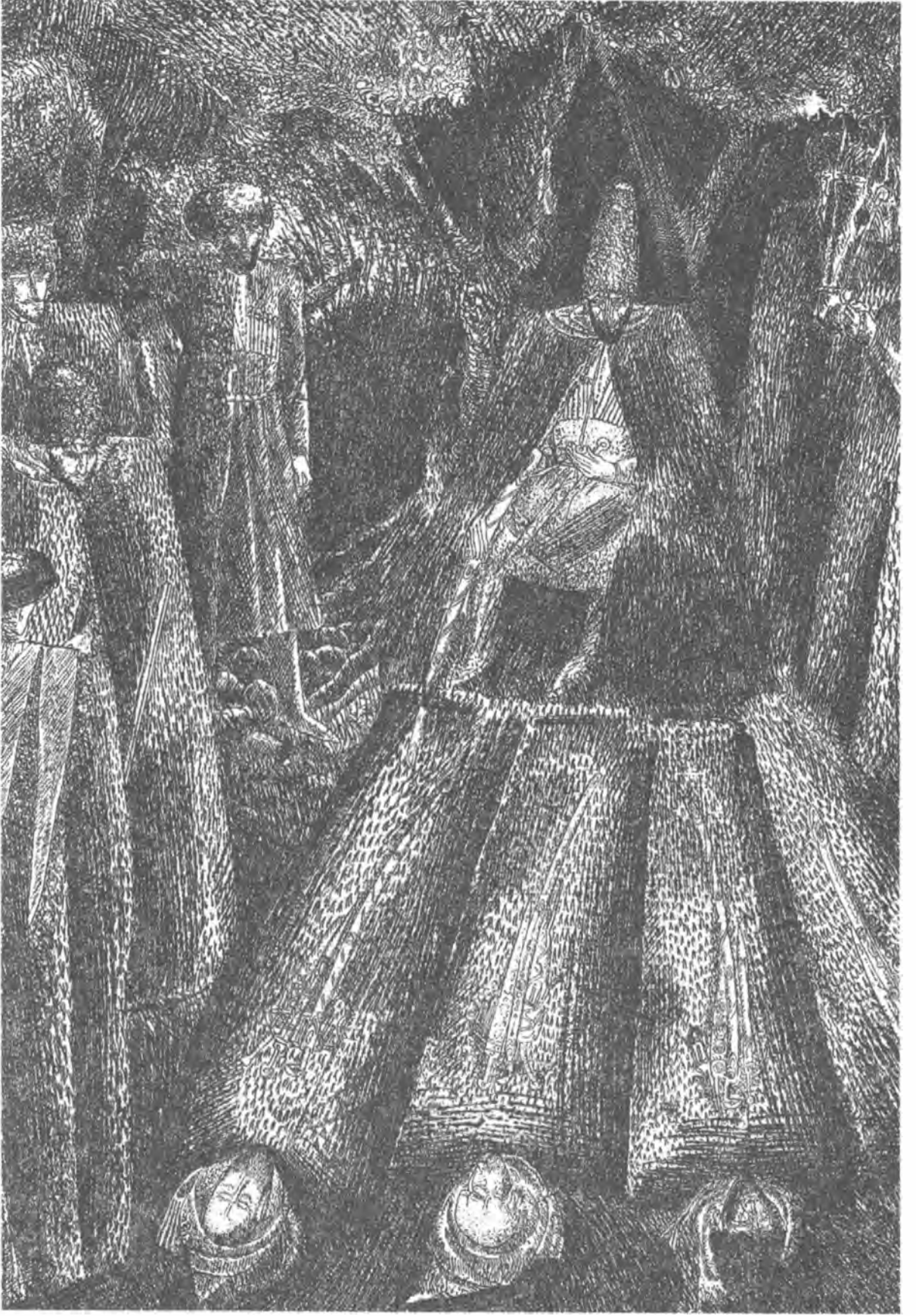
*Ne varsa yüreğimde saklı,
Sözcükler; sakıncalı, yasaklı...
Çözülür dilim seni gördüğüm anda.*

*Yaban ellerde çok yorulдум,
Uyut beni kollarında.*

*Uzun, sapa o yollarda
Dağda, çölde, deryalarda,
Yem olmadım kuşa, kurda,
Döndüm işte atayurda.*

*Kafkasya, Kafkasya! Karasevda!
Weridada, weridada, weridada!*

*Yaban ellerde çok yoruldum,
Uyut beni kollarında.*

SÜRGÜN YA DA ÇERKESLERİN SOYKIRIMI

"Acı çekmek çok uzun bir andır."

Oscar Wilde (*De Profundis*'ten)

Nazi zulmünden kaçan Yahudilerin ve aydınların duygularını ne güzel dile getirir *Bertold Brecht* şu dizele-riyle:

"Bize taktıkları 'göçmenler' adını

hep yadırgamışımıdır.

Ülkelerini terk etmiş insanlar demektir bu.

Oysa bizler ülkemizi terk etmiş değiliz

Kendi isteğimizle bir başka ülke seçerek.

Biz yabancı bir ülkeye süresiz kalmak için gitmedik.

Tersine, kovulanlarız biz, yasaklanmışlarız.

...

Kalabalıkların içinde yırtık pabuçlarla

dolaşan her birimiz

Ülkemizi lekeleyen namussuzluğun kanıtıyız."

Çerkes Sürgünü, aslında bir Çerkes soykırımı nite-liğinde yaşanmış korkunç bir trajedidir. Bütün dünya-nın gözü önünde bir ulus, kendi isteği dışında öncelikle

Osmanlı yurduna, bir bölümü ise bugünkü Balkan ve Ortadoğu ülkelerine sürülmüşlerdir.

Bu sürgün aslında 16. yüzyılda başlayan Rus/Kafkas gerginliğinden kaynaklanır.

19. yüzyılın başlarında büyük tırmanış gösteren bu savaşta ilk uyarıyı bir İngiliz politikacısı, *Lord Palmerston*, Rusya Büyükelçisi'ne yapmıştı:

"Şimdi siz, Çerkesya'yı ele geçirmek istiyorsunuz. Ama bu bağımsız ve cesur halkı dize getirmek için en az kırk yıl uğraşıp kan dökmeniz gerekecek."

Dediği de oldu *Palmerston*'un. Çeşitli aralıklarla çeşitli cephelerde sürdürülen bu savaş gerçekten otuz yılı da, kırk yılı da aştı. Ve Kafkasya bir kan gölüne döndü.

Marx ve *Engels*, Çerkeslerin Rus Çarlığı'na karşı verdikleri bu savaşı '*halkın tümünün bizzat katıldığı haklı bir özgürlük savaşı*' olarak nitelendiriyor:

"Cesur Çerkesler, Rusları birçok kez ciddi bir biçimde yenilgiye uğratmışlardır. Diğer halklar, özgürlük isteyen insanların neler yapabileceklerini onlardan öğrenmelidirler," diye tüm ezilen uluslara Çerkesleri örnek gösteriyorlardı.

Karl Marx ve *Engels*, İngiltere'ye Kuzey Kafkasyalılara yeterli derecede yardım etmedikleri için kızıyorlar:

"Çerkesya haritada bağımsız bir ülke olarak görünmektedir. Hiçbir şey, parlamentodaki oylamalar bile, tarihin akışını bozmaya ve haklının sesinin kısılmasına yetmeyecektir. Kafkasya'nın Rusya'ya ait olmadığı gerçeği, o savaşçıların silahlarıyla kanıtlanacaktır," diyorlar ve *Marx* demecinde:

"Avrupa halkları! Bağımsızlık ve özgürlük için nasıl savaşılacağını kahraman Kafkasya dağlılarından öğreniniz. Onlar bu ülkenin en belirgin, en saygıdeğer temsilcileridir," diyordu.

Yine *Marx* 7 Haziran 1864'te *Engels*'e yazdığı mektupta şöyle saptar durumu:

"Ruslar Kafkasya'da olağanüstü bir adım atmışlardır ve maalesef Avrupa bu acı olaylara aptalca göz yumarak bunu kolaylaştırmaktadır. Bu, benim dikkatimi şu iki duruma çekmiştir:

1. Polonya İhtilali'nin bastırılışı

2. Kafkasya'nın fethi

Ben, bu iki olayı 1815 yılından beri Avrupa'da meydana gelen en önemli olaylar olarak kabul ediyorum."

F. Engels ise 'Dağlıların Savaşının Geçmişi' adlı makalesinde şöyle der:

"Zamanımızda çok ünlenmiş bir 'dağlı savaşı' deyimi vardır. Bunlar, ulusal ayaklanmaların ve gerilla savaşının simgeleridir:

1. Tirol Ayaklanması

2. Napolyon'a karşı İspanyol Savaşı

3. Bask Karlist ayaklanması

4. Kafkas halklarının Rusya'ya karşı yaptıkları savaş."

Engels, son olarak 'Kafkasya dağlılarının savaşının, bu savaşlar içinde en şanlı ve kahramanca savaş' olduğunu belirtir.

Savaşın başlarında Adigeler, Osmanlıların da bölgelerine girmelerine direniyorlar:

"Biz kimsenin idare ve hâkimiyetini kabul etmeyiz. Rusları da, Osmanlıları da vururuz," diye gözdağı veriyorlardı.

Savaş giderek uzayıp bir soykırıma dönüştüğünde savaşın niteliğinin değiştiğini gören Şapsığlardan Aslan-geri, büyük bir önsezi ile karşı çıkıyordu kendilerinin özne olduğu bu savaşa:

"Siz bütün Müslüman ve Hristiyanlar! Tek bir tanrıdan söz eden sizleri anlamak çok zordur."

...

"Bu 'tek tanrı adına' daha önceleri Türkler gelerek bizleri boyundurukları altına almaya kalktılar. Daha son-

ra yine bu 'tek tanrı adına' Ruslar gelerek bizi köleleştirmek istediler. Şimdi de Osmanlılar bizi yine aynı 'tek bir tanrı adına' köleleştirmek isteyen Ruslara karşı savaşa çağırıyorlar. Yine Ruslar bu 'tek tanrı adına' Müslümanları, Müslümanlar da Hristiyanları öldürüyorlar. Nerede bu olaylardaki gerçek?"

Ardından Çerkeslerin ortak düşmanı Rus Çarı'na karşı savaşmak için kurulan Polonya birliğinin sorumlu komutanı *Theophil Lapinski*'ye (sonradan *Tevfik Bey* olur) dönerek şöyle bitiriyordu konuşmasını:

"Söyler misiniz? Sizler de aynı 'tek bir tanrı' adına ama daha değişik bir tanrı; Türklerinkinden ve Ruslarınkinden de daha başka 'bir tek tanrı' adına mı (ki sizlerin de bizlerden ne istediğinizi zamanı gelince görecektir ve anlayacağız) bizlerle birlikte 'tek bir tanrı'ya karşı savaşmak istiyorsunuz? Oysa biz eskiden birçok tanrıyla birlikte gül gibi geçinip gidiyorduk. İsteğimizi biri yerine getirmezse ötekine başvuruyorduk. Biri yapmazsa öteki yapıyordu. Peki şimdi ne olacak?"

Bu karşı çıkış salt Kobli Kabilesinden *Aslangeri*'nin değil, onyıllardır durmaksızın savaşan, sık sık da iki ateş arasında kalan tüm Çerkeslerin ortak kuşkusu ve düşüncesi idi. Ama ne yazık ki savaş artık savaş alanının dışına çoktan taşmıştı. İngiliz/Rus, Fransız/Rus rekabeti, Osmanlı/Rus işbirliğine karşın 1856'nın 18 Nisanında toplanan *Savaş Meclisi/Zawua Khase* aralarında görev bölümü yapıp savaşçıları paylaştılar.

İşin bir başka ilginç yanı ise Ruslara Kuban'da yapılacak ilk saldırıya katılan komutanların nitelikleriydi: *Polonyalı Lapinski Bey*'in emrine 8.000 savaşçı, Osmanlı'yı temsil eden *Zanoğlu Karabatır Bey*'in emrine 5.000 süvari, Çerkeslere yardım etmek, onlarla birlikte Ruslarla çarpışmak için Paris'ten gelen *Kürt Beyi Pharis*'in (Faris olsa gerek) emrine 2.000 savaşçı verilmişti. Bu savaşçıların içinde Çerkes, Osmanlı, Polonyalılardan baş-

ka Ruslardan kaçarak Çerkeslere sığınan 730 Rus subay ve askerinin bulunması ise başka ilginç yanıydı bu birliğin. Bu uluslararası birlik 28 Nisan'da Rus birliklerine saldırır; Ruslar bozguna uğrattılır ama ne yazık ki ilk ihanet *Zanoğlu Karabatır*'dan gelir. Yok edici son darbe onun itaatsizliği nedeniyle vurulamaz Ruslara.

Bu kanlı savaş, değişik renkler alarak *14 Nisan 1864* günü Çerkesya'nın tamamen düşmesi ile son bulur. Tüm Çerkesler için kara bir gün olan o gün Rusya'nın tüm kiliselerinde zafer çanlarıyla, Tanrı'ya şükran ayinleri ile kutlanırken Çerkeslere üç seçenek sunulur: *ölüm, tehcir ve sürgün!*

Adigelerin yeşil zemin üstünde en köklü ve en eski üç prensinin soyunu simgeleyen üç oklu, on iki diyalektin simgesi olan yıldızları bulunan ve uğruna yüzlerce şehit verdikleri o bayrak, artık özenle katlanıp kaldırılır sandığa. Ve milyonlarca insan, uğrunda ölebilecekleri yeni bayraklara, yeni vatanlarına doğru yola koyulurlar.

35.000'i Avrupa'ya, aralıklarla 1.2/1.5 milyonu Osmanlı yurduna; İstanbul ve Anadolu'nun kimi bölgeleriyle bugünkü Ürdün, Suriye, İsrail ve Libya'ya gönderilirler. Bunların 500.000'e yakın bir bölümü bu göç yollarında, yerleştirilmeye çalışıldıkları yörelerde kırılır. Kolera, tifüs, açlık, yokluk sonları olur bu insanların.

Örneğin, Eylül 1864'te Samsun'a çıkan Adigelerin sayısı 70.000 iken ölenlerin sayısı 60.000'dir.

Kıbrıs'ın Larnaka'sına yelkenlilerle götürülen ve 32 gün süren yolculuğun sonunda Çerkes mültecilerle tika basa dolu bir buharlı gemi ise Larnaka'ya yaklaştırılmamıştı. Yüzen bir tabut gibi gözden yitip gitmişti Akdeniz'de. O gemideki 2.100 Çerkes'in akıbetlerinin ne olduğu ise bugüne kadar öğrenilememiştir.

Benzer bir olay Antalya Limanı'nda da yaşanmıştır. İstanbul'a sokulmayıp Akdeniz'e doğru pas geçirilen iki gemiden biri Antalya Limanı'na demirletilip boşaltılırken, ikincisine izin verilmemiş ve tıka basa Çerkes sürgünlerinin dolu olduğu bu geminin akıbeti de kesinlik kazanamamıştır. Bir söylentiye göre gemidekilerin Yunanistan, bir başka söylentiye göre de Malta Adası'na sığındıkları söylenirse de, Akdeniz'in azgın dalgalarında yitip gittikleri olasılığı yüksektir.

Dağların doruklarından sökülüp yayan yapıldak limanlara yığılan milyonlarca insan...

Kırık dökük teknelere tıkış tıkış doldurulup Karadeniz'in azgın sularına bırakılan kadınlar, çocuklar, yaşlılar...

Hıçkırıklarla dile getirilen 'İstanbul'a doğru yolculuk...' ağıtları.

Geride kalan gözü yaşlı akrabalar, tanıdıklar, silah arkadaşları...

Yağmalanan evler, yakılan, yıkılan konaklar...

Korkunç dalgalı bir denizin ortasında ölüm/kalım savaşımı veren, çoğu yüzme bilmeyen insanlar...

Tha'ya, Allah'a, Tanrı'ya, İsa'ya, Muhammed'e, Meryem'e yakarışlar...

Müslüman kaptandan korkudan gizli gizli okşanan haçlar, dudaklardan dökülen Latince, Arapça, Çerkesçe dualar...

Aşırı yükten alabora olup batma korkusuyla Osmanlı gemicilerince kollarından tutulup Karadeniz'in azgın sularına fırlatılan yaşlılar, hastalar, çocuklar...

Ölü çocuğunu günlerce koynunda saklayıp ninnilerle uyutur gibi yapan, ama kokan çocuk kucağından sökülüp denize atılınca, bir an bile düşünmeden kendini onun ardından azgın dalgalara fırlatan Kafkasyalı anne...

Açlıktan, korkudan, soğuktan sararmış yüzleriyle azizelere benzeyen Çerkes kızlarını bıyıklarını burarak süzerken:

"Bu yıl İstanbul köle pazarında Çerkes kızlar yok pahasına satılacak," diye sevinen gemiciler, esir tüccarları...

Gün ışıyınca suyun üstüne vuran Kafkasyalı cesetler...

Osmanlı yurduna sığınan Çerkesler, ne o yolculuğu unuttu, ne anayurtlarında kalan akrabalarını, ne de Karadeniz'in azgın dalgalarının yuttuğu ölülerini...

Ve o yolculuktan sağ kurtulup yüz yaşına kadar Anadolu'nun bir dağ köyünde yaşayan bir Çerkes nine-nin yaşamı boyunca bir kez bile balık yediğini ise gören olmadı.

ANADOLU

*Ah, bu Türk yanım benim
 Hititlerden başlayarak...
 Ah, bu Ermeni yanım
 Çok konuşkanım, çok susarak...
 Ah, bu Azeri yanım benim
 Yalnızlığı türkülere katarak...
 Bu Gürcü yanım benim
 Ekmek ve şarabı kutsayarak...
 Ah, bu Rum yanım benim
 Ağıt söyler oynayarak...
 Ve bu Laz yanım,
 Hoyrat, lacivert, matrak...
 Ah, bu Arnavut yanım benim
 Sevdasını yüreğine bir bıçakla kazarak...
 Ah bu Boşnak yanım
 Yarasına zeytin dalı sararak...
 Ah, bu Tatar yanım benim
 Atımın toynaklarında sivrulür toprak...
 Ah bu Yahudi yanım benim
 Çalışırım tapınarak;
 Tapınırım ağlayarak...
 Ah, bu Arap yanım benim
 Mümin, cesur, korkak...
 Ve Kürt yanım
 Yoksulluktan kaçarak
 Dağlara sığınarak...
 Ah bu Çerkes yanım benim ah
 Bin yıldır savaşarak...*

*Ah bu insan yanı'm benim
Ah bu insan yanı'm
Boynumda bir çingirak...*

MERHABA ANADOLU!

*"Bir gün... Belki yüz yıl, belki bin yıl önce bir gün, çı-
kıp geldiler Binboğalar'a. Birden geldiler... Çevrelerine
toplaşıp bakiştık onlarla... Arabalarına asıldık, ellerine do-
kunduk, çizmelerini okşadık. Atlarını elletmediler.*

*Biri, içimizden biri, doru bir atın sağırsına dokundu
parmağının ucuyla, bir şaklama duyuldu. Ardından bir
bağırtı. Ata dokunanın yüzü al kana kesti bir anda. Boylu
boyunca yere uzandı kaldı.*

*Vuran, hiçbir şey yapmamış gibi güldü. Atının üstün-
den eğilip adamı yerden kaldırdı bir çuval gibi. Gümüş
saplı kırbacını salladı burnuna burnuna, güldü. Sürdü git-
ti atını hiçbir şey olmamış gibi.*

*Anladık ki atlarına dokunulmazdı bunların. Anladık
ki atlarını avratlarıyla bir tutarlar. Öylece bakakaldık.*

*Kır atları, doru atları, yağız atlarıyla geçip gittiler
önümüzden. Geçip gittiler eğri kılıçları, kabzaları işlemeli
tabancaları, deri çizmeleri, gümüş kılıflı kamaları, kara
kalpaklarıyla...*

Öylece bakakaldık arkalarından...

*Ve onlar için 'Saçları sarı, giydikleri deri, yedikleri
dari!' dedik.*

*Oğul vermiş arı sürüsü gibi dağıldılar eteklerine da-
ğın. Mısıra kestiler tüm tarlaları, yemyeşil mısıra. Nohuta,
mercimeğe, arpaya kestiler...*

Tüm ova mısır ekmeği kokusuna durdu. Mızıka sesine durdu tüm Uzunyala, Binboğa etekleri. Dört nala koşan atların toynak seslerine durdu. Silah seslerine, kurşun seslerine durdu.

Abazalar bu yana, sizinkiler bu yana, Çeçenler öte yana sürdüler atlarını...

Ne eşkıya taktılar, ne kıtlık, ne savaş... Düğüne gider gibi dövüşe gittiler. Binboğalar, Toroslar asker kaçağından, Ermeni komitacısından geçilmezken, bunlar, aha bu deli Çerkesler, kendi ayakları, kendi istekleriyle gittiler savaşa... Çala oynaya, türkü söyleye, ağıt yaka gittiler... Çoğu da geri dönmediler. Dönenler sürü sürü atlarla çıkıp geldiler bir gün. Yedeklerinde taylar ki, ne taylar!

Bellerinde savaş vurgunu tabancalar, omuzlarında ışıl ışıl tüfekler..."

Evet, aynen böyle girdi Osmanlı yurduna Çerkesler. Ne var ki her kabile istediği yere değil, Osmanlı yöneticilerinin kurmaylarının planladıkları yörelere iskân edildiler.

Öncelikle Balkanlar'a yerleştirilen Çerkesler, burada İmparatorluğa karşı bağımsızlık savaşı veren, Hristiyan ve ayrılıkçı gruplara, Ortadoğu'da Araplara, Anadolu'da ise yerleşikliğe direnen Avşar aşiretleri ve daha önce ayaklanma girişimlerinde bulunan Ermenilere karşı bir denge ve baskı gücü olarak kullanılacaklardı. Nitekim öyle de oldu.

Çerkeslerin bir bölümü de Anadolu'nun kuzeyindeki Sinop ve Samsun'dan başlayarak Amasya, Çorum, Yozgat, Kayseri, Sivas, Adana, Maraş ve Antakya çevresine yerleştirildiler.

Suriye ve Ürdün'e gönderilenler ise Osmanlı ile uyuşum içinde bulunan yerleşik Arapları, Çöl Bedevilerinin saldırıları ve yağmalarına karşı korumak için iskân edildiler.

Salt bununla da kalınmayarak Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'un çevresinde, yani Çanakkale, Biga, Bandırma, Balıkesir, Bursa, Adapazarı ve İzmit'e yerleştirilen Çerkeslerden yarım ay biçiminde bir koruma çemberi oluşturuldu.

Böylece Pay-i Taht'ın, yani Dersaadet'in güvenliği ve denetimi sağlandı.

Ne var ki 1877 Osmanlı/Rus Savaşı sonunda imzalanan Berlin Antlaşması, öncelikle Balkanlar'a yerleştirilen Çerkesleri 2. bir göçe zorladı. Bu kez Güney'e, Filistin, Şam ve Halep ağırlıklı bir yolculuk başladı onlar için.

Adana'ya yerleştirilen 74.000 Çerkes'ten 70.000'i bir yıl içinde sıcaktan, açlıktan, yoksulluk ve hastalıktan kırıldı.

İnsanlık tarihine çıkışları İÖ 3900 yıllarına dayanan Çerkes halkı 19. yüzyılın sonlarına doğru tarih sahnesinden silinme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Ne var ki o geleneksel savaşçı özelliklerinden kaynaklanan cesaret, beceri ve direnme güçleriyle sürgün yenilgisini bir utkuya çevirdiler birçok ülkede.

SELAM OSMANLI!

Öncelikle, Osmanlı yurdunda kök salma savaşımına girdiler Çerkesler. Ne var ki bu kez, çok kritik bir tarihi dönüşüme de tanık olmak durumundaydılar. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu, çeşitli halklar arasında gelişen bir 'Ulusçuluk' akımı ve sorunuyla iç içe kalmıştı.

Ulusçuluk, tartışmasız olarak, Batı Avrupa ürünü bir düşünsel dışalım olarak gündeme gelmişti. Ve Osmanlının kendine özgü üretim (ATÜT/Asya Tipi Üretim Tarzı) ve yönetim biçiminin etkisiyle ulusçuluk, Batı'da görülen, ulusal kökene bağlantılı ulusçuluktan çok dinle tanımlanan 'Millet' kavramıyla ilgiliydi.

Günümüzde oldukça homojen bir nüfusa sahip kimi devletler o dönemde, onları Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayıran savaşların ve ayaklanmaların yarattığı devletler olarak gündeme geldiler. Bu tür devletlerin ulusal ve dinsel birliği, oralardaki Müslüman nüfusun kıyılması, kovulmasıyla ulaşılabilecek bir sonuçtur.

Başka bir deyişle bu yeni devletler, ülkelerinden ayrılıp gitmiş ya da sürgüne zorlanmış sakinlerinin kan, gözyaşı ve çilesi üzerine kurulmuştur.

Rus emperyalizmi, o kültürle birlikte milyonlarca Adige'in, Abaza'nın, Çeçen'in, Laz'ın ve Türk'ün de ölümünü getirdi gündeme. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusu, Türkler dışında en başta Çerkesler olmak

üzere Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Ermenistan, Gürcistan, Rusya ve başka yerlerden gelme bir göçmenler toplumundan oluştu.

Ne var ki Çerkesler, kapanan bir çağın sonu ve yeni bir çağın başlangıcında birçok cephede en ön saflarda savaşmak durumunda bırakıldılar.

Ve Çerkesler yeni yurtları Osmanlı toprakları için *Enver Paşa*'nın çılgın komutuyla, Güney Kafkasya'yı kurtarmak amacıyla ama felaketle sonuçlanan girişimde "Allah! Allah!" nidaları arasında, binlerce Osmanlı aydını ve genciyle birlikte Allahüekber Dağı'nın doruklarında donarak can verdiler.

Bugün hâlâ o dağlarda; Toroslar'da, Binboğalar'da, Uzunyayla'da 'gidip de gelmeyen' o insanlar üstüne yakılan ağıtlar yankılanır. Gözleri yollarda, elleri böğürlerinde kalan, güzellikleri dillere destan Çerkes gelinleri *Ulises*'in açık denizlerden dönüp geleceği günü bekler gibi beklediler yavuklularını. Ancak, belli bir yaşa gelip kocadıklarında dile getirebildiler küllenmiş, yıllanmış acılarını:

"Otuz üç yıl savaş, yenil... Kovul ata yurdundan, baba ocağından... Ah Seteney, ah bilge kadın, kalk da gör şu halimizi. Kıçı yamalı gödelek Rus'a yenik düşüp Osmanlıya el bağlayıp boyun büken şu dağlıların suratına tükür! Tükür kocamışların ak sakallarına... Tükür kendini yiğit sanan, bu karınca belli, eğri yay bacaklı gençlerin suratlarına..."

Tükür, kızını kızanını Osmanlıya peşkeş çeken; oğullarını kapıkulu, fedai; kızlarını haremlerine kapatma yapıp 'Saraylı olduk,' diye zort oturup zort kalkan Çerkes ulularına, beylerine, soylularına...

Biz de bilirdik Osmanlıya kapılanmayı, sandallarda sefa sürüp konaklarda oturmayı... Niye yollara düştük de ta buralara, Binboğalar'a sığındık? Utancımızdan. Yenilginin utancından gizleniyoruz şu iki dağın arasında. Ken-

dimizi Koca Tanrı Tha'nın küçük oğlu gibi gerdirdik Binboğa dağlarına, Toroslar'a... Günboyu bir kartal yiyor ciğerimizi. Yeniden sağlıyor yenen yerlerimiz gece boyunca. Bir tek uyurken unutuyoruz yenilgimizi... Gün ışıyıp da ortalık ağarınca, yeniden başlıyor sağalan yerlerimizi gagalamaya kartal.

Kurdu, kuşu, şahini, akbabası, sırtlanı, baykuşu, yarasası çepeçevre sarıyorlar yanımızı, yöremizi. Bir ağızdan bağırlıyorlar günbatımına kadar:

'Sen, bir yeniksin! Yeniksin sen... Sen yeniksin! Bir yabancısın sen Binboğa eteklerinde. Ne kadar saklansan gizlenemezsin. Meşe ağaçları, çamlar, gürgenlerle kapatıyor-sun yüzünü... Yeniksin sen!'

Ve kartal durmadan kanatıyor ciğerimizi... Atlarımız bile mahzun, atlarımız bile ürkek şu iki dağın arasında. Eşinip kişniyorlar sabahlara dek. Toynakları yeri dövüyor sabahlara dek...

Ve Seteney, o soylu gelin, o 'Babasız Çocuğun Anası' her gece düşüme giriyor benim. 'Uyan!' diyor, 'Uyan Day kızım, uyan...'

Yastık diken oluyor başıma. Uyanıp kalkıyorum sessizliğe, ciğerimin kanaması duruyor. Gün boyu deli danalar gibi dolanıyorum ortalıkta. Burnuma Kafdağı'nın kokuları geliyor. Ağaçlarının, o ulu ağaçlarının esintisini duyuyorum gün boyu...

Ve gün boyu yediğim zehir, giydiğim kefen."

Yüz yaşını geçkin Kafkasyalı Day Nine, kendi kendine böyle konuşurken Çerkes güzelleri saraya gelin; erkekleri ise sadrazamlığa (başbakanlık) kadar yükseliyorlardı:

Özdemiroğlu Osman Paşa, Derviş Mehmed Paşa, Çerkes Mehmed Paşa, Abaza Siyavuş Paşa, Melek Ahmed Paşa, Silahtar Süleyman Paşa, Cezayirli Hasan Paşa, Cenaze Meyyit Hasan Paşa, Hüsrev Koca Mehmed Paşa, Tunuslu

Hayreddin Paşa, Mahmut Şevket Paşa, Salih Hulusi Karzeg Paşa ve Başbakan Rauf Orbay...

Çerkeslerin gerek Osmanlı döneminde gerekse Kurtuluş Savaşı ve sonrasındaki yükselişleri bununla da kalmıyor, *Haje Dade*'in deyişiyle Kurtuluş Savaşı'yla birlikte yeni bir sayfa daha açılıyordu Çerkeslerin önünde. Karısı öldüğünde neden yeniden evlenmediğini soran arkadaşlarına şöyle açıklıyordu Haje gerekçesini:

"Dövüşmekten fırsat bulamadım ki. Çara yenik düştük, yakalanıp üç yıl tutsak kaldık Rusya'da. Ondan kurtulup canımızı Osmanlı yurduna attık. Bu kez de Enver'e uyduk. Bir-iki yıl da öyle geçti Sarıkamış'ta. Ardından Kemal Paşa geldi dediler. Hadi dedik onun da hatırı kalmasın. Beş yıl da öyle gitti Kilikya Cephesi'nde, Adana'da, Antep'te... İzmir'e girdik, savaş bitti dediler. Köye döndüğümde, yaşıtlarımın ben boyda çocukları karşılamaya çıktılar. İçlerinden biriye beni tanımayan kızımdı."

Gerçekten de Kurtuluş Savaşı'nda Çerkesler öylesine yoğun olarak görev almışlardır ki, tümünün sadece adlarını yazmak bile, bu sayfalara sığmaz. Başbakanlığa kadar yükselen *Rauf Orbay*'dan başladığında, *Mustafa Kemal Paşa*'nın ilk gizli toplantılarına katılan ve işgal kuvvetlerine karşı silahlı mücadeleye, savaşımaya karar veren grubun tamamına yakınının, Çerkes kökenli aydınlar ve askerlerden oluştuğu görülür:

Hatko İsmail Canpolat (Eski İçişleri Bakanı), *Fuat Paşa*'nın oğlu *Esat Fuad*, *Fatin Hoca*, ressam *Şevket Dağ*, ressam *Asaf Bey*, *Albay Bekir Sami Bey*, *Salih Murat Bey*, kimyager *Mustafa Nevzat Bey* ilk örgütçülerdir.

Çerkes Derneği'nde toplananlar ise *Mehmet Zeki Paşa*, *Abuk Ahmet Paşa*, *Karzeg Süleyman Paşa*, *Kazak Süleyman Paşa*, *Hüseyin Tosun*, *Baj Zekeriya Zihni*, *Şhapli Hüseyin Kadri*, *Hatko İsmail Canpolat*, *Hanuko Dr. Mehmet Reşit Bey*'dir. Ne var ki derneği basan İngilizler tarafından son dördü Malta'ya sürülürler.

TÜRK KURTULUŞ SAVAŞI'NDA İLK'LER M. KEMAL, ÇERKESLER VE ETHEM BEY

Mustafa Kemal 19 Mayıs'ta Samsun'a ayak basarken çevresinde bulunan güvendiği insanların başında yaver olarak yanına aldığı *Açba Muzaffer Kılıç Bey* vardır. Ve *Kılıç Bey* Kafkas kökenlidir.

Bu arada Manisa, Akhisar ve Salihli'de yaşayan Çerkesler direnişe yeraltında başlarlar. Kuşçubaşı *Eşref Sencer*, *Ethem Bey* ve *Rauf Bey*'in hızla organize olmaları ve Çerkes kökenli milislerle subayların *Ethem Bey*'e katılmalarıyla da Salihli yöresinde düşman kuvvetlerinin ilerlemesi durdurulur. Yörede direnen efeleri de yanına alan *Ethem Bey*, 57. Tümen komutanıyla da ilişkiye geçerek Bozdağ'a saldıran Yunanların ilerlemelerini engeller. Yunan kumandanlarından *Albay Zafirepulos*, raporunda bu kıvılcımın çok kısa sürede büyüyeceğini anlamış olmalı ki:

"Rauf Bey'in kendisi gibi Çerkes ve maiyetinde yetişmiş olan Ethem Bey'in başında bulunduğu, Anadolu'nun dört bir tarafından gelmiş ve sayıları beş bini bulduğu tahmin edilen Çerkesler, Akhisar/Salihli arasında kuvvetli bir savunma hattı kurmuşlardır," diye not düşer.

Kurtuluş Savaşı'nda Kuvvayi Milliye'nin simgesinin Çerkes kalpağı olması ise bir rastlantı değildir. Çün-

kü düzenli orduya geçmeden çok daha önceleri *Ethem Bey*'in önderliğinde başlatılan ulusal direnişin ünlü savaşçılarından çoğu Kafkas kökenliydi.

Örneğin '*İlk Kuvvayi Milliye*', -*Mustafa Kemal Paşa* ve *Rauf Beyler* daha İstanbul'dan ayrılmadan çok önce-Konya Beyşehir Çeçenlerinden *Yarbay Nazım Bey* ve *Süleyman Sırrı Koydemir* öncülüğünde hiçbir yerden ve kişiden emir beklemeksizin bir araya gelinerek 'Yoldaş' adıyla kurulmuştur.

İstanbul'un işgaline tepki olarak düzenlenen ünlü Sultanahmet Mitingi'nin düzenleyicileri ve konuşmacılarının başında ise Çerkes Kadınları Yardımlaşma Derneği Başkanı Bayan *Hayriye Melek Hanım* ve *Halide Edip* vardı.

Kuvvayi Milliye anlamında düşmana '*İlk Kurşun*' Ödemiş'e bağlı bir Çerkes köyü olan Hacı İlyas Köyü'nde *Yüzbaşı Tahir Fethi Bey*'in emrindeki Çerkes milislerince atılmıştır. O nedenle köyün bugünkü adı hâlâ '*İlkkurşun*'dur.

Mondros silah bırakışmasından sonra, mütareke metnini protesto edip askerlerini terhis etmeyen ve kendi kendine seferberlik ilan eden kişi Afyon 23. Tümen Komutanı *Kaseyko Mahmut Bey* ise Kafkasya doğumlu bir Çerkes'tir.

Erzurum Kongresi'ne katılan Çerkeslerden *Hüseyin Rauf Bey*, *Kunduk Bekir Sami Bey* ise ilk on kişilik Heyeti Temsiliye'ye seçildiler. *İbrahim Süreyya Bey*, *Muzaffer Kılıç*, *Avukat Hakkı*, *İsmail Hakkı*, *Bekir Kubat*, *Osman Nuri Beyler* ise Kongre üyesi olarak görev alan Çerkeslerdir.

Sivas Kongresi'nde Heyeti Temsiliye'ye seçilen ve Ankara'ya gelen 12 üyenin 5'i Çerkes'tir: Kongre üyesi olanlar ise: *Emir Marşan Paşa*, tıp talebesi *Hikmet Boran Bey*, *Yaver Muzaffer Kılıç Bey*, Rize Delegesi *Osman Bey*, Manyas'tan *Yusuf Sungu Bey*, *Yüzbaşı Sasık Kâmil Bey*,

dinleyici ve destekleyici olarak Anadolu'dan kendi istekleriyle gelen *Ju Hacı Ömer Efendi, Benejiç Hacı Mehmet Efendi, Aşköt Hacı Mecit Efendi, Lak Osman Efendi, Canakayıt Yusuf Efendi, Lo Mahmut Efendi ve Nefyiko Osman Efendi, Gedejiko Hüseyin Efendi*'dir. Ki son yedisi Uzunyayla Çerkes köylerinin ileri gelen kişileridir ve gönüllü olarak kongreye katılmışlardır.

Kurtuluş Savaşı'nın ilk örgütlenme sürecinde *Mustafa Kemal* ile birlikte öne düşenlerin başında Çerkesler gelir.

19 Mayıs 1919'da *Mustafa Kemal* Samsun'a çıkarken 21 Mayıs'ta *Albay Bekir Sami Bey* Bandırma'ya varır. Bandırma'da karşılaştığı resim şudur:

Tüm kent Yunan bayrakları ve *Venizelos*'un resimleri ile donatılmıştır. Tepkisini 61. Tümen Komutanı *Yarbay Rafet Bey*'i ayağına getirtip Kurtuluş Savaşı'nı ilk buyruğunu vererek gösterir:

"Burası Türk ülkesidir. Burada sadece Türk bayrağı dalgalanabilir. Başka bayrağın dalgalanmasına boyun eğmek alçaklıktır.

Üç saat içinde tüm Yunan bayraklarını toplatacağsın. Aksi takdirde o bayrakların yerine seni asarım!"

Buyruk yerine derhal getirilir.

Ve yöre halkı o bayrakların yerine, direniş bayrağını; bağımsızlık, özgürlük bayrağını yükseltir.

Rauf Bey ise yöreye 23 Mayıs'ta adım atar atmaz doğruca *Ethem Bey*'in babası *Ali Bey*'in konağının kapısını çalar.

Amacı, gerilla savaşları konusunda olağanüstü yeteneğini bildiği *Ethem Bey*'in direniş hareketine katılması için, Çerkes gelenekleri uyarınca babasından izin istemektir. Ve izin alınır.

Ethem Bey, yakın akrabaları olan 10 atlı ile yola koyulur. Çanakkale'den tüm yörelere haber salarak öncelikle tüm Çerkesleri direniş örgütlenmesine çağırır.

Çağrı hızla yanıtını bulur ve binlerce Çerkes atına atladığı gibi Salihli yolunu tutar.

Bir çığ gibi büyür katılımlar. Ve kısa sürede Akhisar-Salihli arasında 5.000 kişilik bir savunma hattı kurulur.

Savaşçı becerileriyle, gerilla taktikleriyle hızla çözüm bulmaları, sonuç almalarıyla tanınan *Ethem Bey* ve kuvvetleri kısa sürede başarılarıyla ün salar, örnek olurlar Kuvvayi Milliye örgütlenmesine. Çerkes kalpağı ise Direnişin, Bağımsızlığın ve Kuvvayi Milliye'nin simgesi olur. Tıpkı *Nâzım Hikmet*'in dizelerinde, *Avni Arbaş*'ın tuvalinde ölümsüzleşen Kalpaklılar, Atlar ve Atlılar gibi:

*"Bu atlar Avni'nin atları
Kuvvayi Milliye atları
karayamçı altında ak sağrı dolgun
titrer burun kanatları,
bu atlar Avni'nin atları..."*

Öncelikle Yunan birlikleri karşısında büyük başarılar kazanan *Ethem Bey* ve kuvvetleri 3 Aralık 1919 ile 26 Mayıs 1920 tarihleri arasında Kuvveyi Seyyare ile 1. Anzavur, 2. Anzavur, 1. Düzce ayaklanmalarını bastırıp Ankara'ya hareket ederler. Aylardan temmuzdur ve Yozgat'ta bir ayaklanma başlamıştır: *Çapanoğlu İsyanı*!

Ankara Garı'nda *M. Kemal*, *Fevzi Paşa*, bazı milletvekilleri ve büyük bir kalabalık tarafından karşılanır *Ethem Bey*. *Mustafa Kemal*:

"Ethem Bey, bu ayaklanmayı da bastırırsanız vatana tahmin ettiğinizden büyük bir yararlıkta bulunacaksınız. Bir eksiğiniz var ise burada (Ankara'da) tamamlayalım," der. *Ethem Bey*'den:

"Hayır Paşam! Hiçbir eksiğimiz yoktur. Bu sefer de ayaklananları tepeleyeceğiz. Çıban başlarını koparacağız."

Güveniniz yerinde, gönlünüz rahat olsun..." karşılığını alan Mustafa Kemal Paşa:

"Sizden rica edeceğim," der, "Meclis önünden geçerken düzgün bir yürüyüş yapınız. Atlılar tırıs la geçsinler. Piyadeler yığın düzeninde olsun."

Eskişehir'den, yani Yunan cephesinden çekilen *Ethem Bey* kuvvetlerinden 2.000 kişinin görkemli geçiş töreninin sonunda *Mustafa Kemal*, *Ethem Bey*'i kucaklayıp tebrik eder.

Millet Meclisi'ndeki mebusların ziyaretleri, tebrikleri, övgüleri *"Fevkalade Kumandan! Yeni Başbuğ! İyi ve Büyük İnsan!.."* haykırıışları marşlar ve şiirlerle sürer:

*"Güneş, ay gibi ülkeyi parlattı
Kahraman Ethem, cihadın senin
Garbı, Şarkı yerinden oynattı
Kahraman Ethem, nijadın senin."*

*Yurdun Kafkas'tır, uludur oymağın
Kalplerde böyle yâdların vardır
Gönlün yücedir, dünyadır otağın
Âlemde böyle adların vardır."*

Halk ve mebuslar ise:

"Yaşa, Varol! Allah seni millete bağışlasın..." nidalarıyla cınlatırlar Ulus Meydanı'nı. Fotoğraflar, halaylar çekilir muzaffer Kumandan *Ethem Bey*'in onuruna.

O hızla 20 Haziran'da Yozgat'a doğru yola çıkan *Ethem Bey* ve kuvvetleri 4 saatte tüm şehri ele geçirirler. 24 Haziran'da Alaca'yı kuşatırlar. 27 Haziran gecesi ise Arapseyf Boğazı'nda pusu kuran asileri tepeleyip isyanı Kuvvacıların zaferine çevirirler.

İlk kutlama 28 Haziran 1920'de *Mustafa Kemal Paşa*'dan gelir:

"Alaca bölgesinde Kuvvayi Tedibiye Genel Kumanda-
nı

Ethem Beyefendi'ye:

*Son Arapseyf Boğazi'nda elde edilen kahredici zaferi-
nizden dolayı bütün kalbimle zatiâlinizi ve kahraman sa-
vaş arkadaşlarınızı kutlarım.*

*Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal."*

Bu zaferin coşkusu yaşayamadan Demirci'yi iş-
gal eden Yunanlara yönelen *Ethem Bey*, hızla cepheye
ulaşır. Kütahya Hapishanesi'ndeki 400 hükümlüyü de
güçlerine katıp silahlandıran *Ethem Bey*, düşmanı siler
atar Demirci'den. *Mustafa Kemal*'den övgü dolu ikinci
telgrafı alır. *Mustafa Kemal* onun 'gözlerinden öper, başa-
rılar diler' 14 Temmuz 1920'de. Ve Ankara'ya döner
dönmez de basın açıklamasını yapar *Ethem Bey*'in bu
başarısı üzerine:

*"Savaş durumu her yerde lehimize döndü. Yunan sal-
dırıları kırıldı. Bunda Ethem Bey güçlerinin çaba ve feda-
kârlığı gerçekten büyüktür.*

*Ethem Bey, çok ustaca yaptığı bir plan ve manevrayla
düşman alaylarına kahredici bir darbe indirmiştir,"* der.

Bundan sonra politik oyunlar, dedikodular, kırgın-
lıklar, kızgınlıklarla geçer aylar. Ve *Ethem Bey* gerek
ağabeylerinin yanlış yönlendirmeleri gerekse İsmet Pa-
şa'nın gizliden gizliye yürüttüğü kışkırtmalarla 'Ulusal
Kahraman', 'Yeni Başbuğ' ve 'Büyük Kurtarıcı'lıktan
'Hain Çerkes' durumuna düşürülür.

Oysa *Ethem Bey*'i tanıyanlar, onun *Mustafa Kemal*
aleyhine hiçbir zaman konuşmadığına, ama *İsmet Pa-
şa'yı* hiç sevmediğine ve pek hayırla anmadığına tanık
olurlar.

Kendini zorunlu olarak sürgün eden *Ethem Bey*, te-
davisi için *Mustafa Kemal*'in önerdiği maddi yardımı:

"Bu para Mustafa Kemal Paşa'yı benim hakkımda yalıtlanlara daha çok lazımdır," diyerek reddeder. Yurda dönmesi için çıkarılan affı da elinin tersi ile iterek tarafsız bir mahkemede yargılanma isteğini yineler ve şöyle der:

"Suçlular affedilmeyi kabul ederler.

Ben suçlu değilim. Aziz vatan için herkesten önce yola çıktım. Mevki ve şeref düşünmedim. Bu durumda dönmektense iftiraya uğramış bir mağdur olarak ölmeyi tercih ederim."

Önce Mustafa Kemal değerlendirir onu:

"Ethem Bey yalnız olsaydı bana olan bağlılığını muhafaza ederdi. Onun için üzgünüm. Yoğun işler arasında onunla yeterince ilgilenemedik..."

Ali Fuat Paşa: *"Ethem Bey ihanete zorlanmıştır. Fakat hain olmamıştır. Türk Milli Mücadelesi'nde, ayrı bir emeğin sahibidir."*

Tevfik Rüştü Aras: *"Samimi olarak söylüyorum ki akıbetinden çok üzgünüm. Siyasi ihtirasının olduğuna da kani değilim."*

Dr. Rıza Nur: *"Milli davanın kazanılmasında çok emeği vardır... Onun o akıbete sevk edilmesinde İsmet'in (İnönü) tahriklerinin rolü büyüktür."*

Kuşçubaşı Eşref Sencer: *"Ethem hain değildir!"*

Celal Bayar: *"Ethem, kardeşleri gibi değildir. İthamları M. Kemal Paşa'nın şahsı ve makamı ile katiyen alakalı değildir. Ethem kurban gitmiştir ve hizmeti de çok büyüktür."*

Prof. M. Öke: *"O, bazı siyasilerin gadrine uğramış bir bedbahttır."*

Yusuf Büyükbaşaran: *"O hain değil aksine bir kahramandı. Meşru bir güçken, gayri meşru yöntemle tasfiye edilmesine boyun eğmek istemedi. Hepsi o kadar!"*

Cemal Kutay: *"Ethem hain değildi!"*

Ve...

Zeki Sarıhan: "O bir HAIN'di."

Ve *Ethem Bey*, 1938 affı sonrasında gerek araştırmacılar gerekse dönemin tanıklarına vasiyet niteliğinde bir mesaj bıraktı.

Ona 'Hain' diyenler, resmi tarihçiler ve onların ardılları şu sözlerine kulak versinler:

"Bugün dahi sebeplerini bilemediğim için izahtan mahrum olduğum sebeplerle, memleketim, vatandaşlarım ve tarih huzurunda ihanetle tescil edilmiş durumdayım.

Katiyen ithamların ağır mesuliyetine layık bir günah-kâr değilim. Fakat, hakikatleri tarafsız bir mahkeme huzurunda izah edebilecek miyim? Hayır.

O halde gurbette devam edecek ve gurbette öleceğim. Ta ki akıbetim günün birinde o ilk günlerin tarihini yazacak kimselerin dikkatini çeksın ve meseleyi başından sonuna kadar ele alsınlar. Belki çok hatalarım olduğunu, fakat asla vatan haini olmadığımı tespit etsinler."

Ülkemizin bugünkü yöneticileri "Şimdi zamanı değil!.. Her şey bitti de *Ethem*'in iade-i itibarı mı kaldı?" gibi lafları geveleyip Türk Kurtuluş Savaşı'nın çok önemli bir kahramanının adının önüne 'Çerkes' sözcüğünü koyarak, milyonlarla ifade edilen tüm Çerkes kökenli vatandaşlarımızın yurtseverlik duygularını zedelemesinler. Onları 'Hain'likle özdeşleştirmesinler.

Ayrıca yukarda çok az bir bölümünü sunduğumuz Kurtuluş Savaşı kahramanı ve şehidi binlerce Çerkes'i de unutmasınlar.

Eğer Türk Kurtuluş Savaşı yeniden yazılırsa, o kitabın Çerkes sözcüğü bulunmayan bir tek sayfasına bile rastlamak olanaksızdır.

Eğer *Ethem Bey*'in adının önündeki Çerkes sözcüğü kalacaksa Türk Kurtuluş Savaşı ve TBMM'de adları anılan anılmayan ulusal kahramanlarımızın, binlerce şehidimizin, Ankara Devlet Şeref Mezarlığı'nda *M. Kemal*

ATATÜRK'ün yanında yatan 61 kumandandan Çerkes kökenli silah arkadaşlarının 11'inin adlarının önüne de 'Çerkes' sözcüğünü kazımak gerekir.

Ve yine düşünölsün ki Türkiye nüfusunun yüzde 10'una varan Çerkeslerin o mezarlıktaki sayılarının oranının iki katı olmasının bugün de bir anlamı vardır.

O mezarlıktaki mezarlardan iki tanesinin hâlâ boş olmasının da hepimize iletilen bir mesaj içerdiğini düşünüyorum ben.

O iki mezar, *M. Kemal*'in silah arkadaşı iki Kurtuluş Savaşı kahramanını bekliyor yıllardır.

Ve bana kalırsa bu iki mezardan biri 20. Kolordu Kumandanlığı sırasında kendisine yapılan paşalık önerisini 'savaş sonrasına bırakılması' koşuluyla geri çeviren *Albay Bekir Sami (Günsav) Bey*'e; ikincisi Orgeneral Ali Sait Akbaytogan'a ya da Batı Cephesi kumandanlığına yeni atanan Miralay İsmet Bey'in karşısına dikilen Ethem Bey'e:

"İlkin söylemek isterim ki, sizi yaşadıklarınızla orantılı bir asker üniforması içinde görmek istiyorum. Rütbenin derecesini siz belirleyin! Karar ve buyruğu almak benim görevimdir," önerisine;

"Bana gösterdiğiniz teveccühe teşekkür ederim. İlkin şunu söyleyeyim ki, ben rütbe meraklısı değilim," yanıtını veren Kuvveyi Seyyare'nin başarılı, gözüpek ve fedakâr Kumandanı *Ethem Bey*'e yakışır.

Bu öneriyi salt benim değil; gerek Kurtuluş Savaşı'nın meşalesi, gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin sadık, inanmış ve bu inancını da her alanda kanıtlamış milyonlarca Çerkes'in de isteği olarak değerlendirmek gerekir.

Bu onların hem hakkı, hem de yakışığıdır.

Ve tam da zamanıdır.

ÇERKESLER

*Çerkeslerin sevdası At,
Savaşmak Sanat,
Öncüleri Kartal,
Ataları Nart.*

*Çerkeslerin beyni yürek,
Yasaları Vatan / Gelenek,
Tanrıları tek.
Gelirse bir gün dünyaya barış,
Çerkeslerin terkisinde gelecek!*

ÖZGÜRLÜK, KİMLİK, SANAT

"Çağdaş milliyetçilik akımı, uygarlığın hoyrat saldırısına karşı bir öz savunuyu eylemi olarak ortaya çıkmıştır."

"Bütün ulusların ortak özelliği olan teknolojik ilerleme, onları her gün biraz daha kendi ulusal kimliklerinden soyutlamakta, bu da söz konusu ulusları milliyetçiliğe itmektedir."

"Ne var ki, çevrenin baskısı bizi asıl kimliğimizi bulmaya zorlamaktadır."

"İnsan bilinçli yaşadığı mı yeri yurdu her zaman yeni kalır. Yeter ki kendisini başkalarına bağlayan bağların ve başkalarına karşı yükümlülüklerinin tastamam bilincinde olsun."

"İnsanı gerçek anlamda özgürlüğe kavuşturan bu bağlardır yalnızca. Yaşamda bundan yüce şey de yoktur."

Franz KAFKA

Kimlik, kısaca bireylerin belirgin ve belirleyici özellikleridir.

Kimliğin temel öğeleri ise dil, din ve geleneklerdir.

Dil çok önemlidir. Çünkü dil, düşünceyi aktarma, yayma ve bir kültürü oluşturup yaratma aracıdır.

İnsan sözcüklerden soyutlanarak düşünemez, yazamaz, konuşamaz.

Dilin değişimi kültür ve kimlik değişimini doğurur.

Diaspora'daki her erkes grubu hangi ülkenin dilini konuşuyorsa, o kimliğe bürünmek zorundadır. Duygusal boyutta kimlikleri erkes kimliği olsa da somut olarak Türk, Arap, Amerikan, İşpanyol vb. kimliklerine dönüşmeleri kaçınılmazdır.

Çünkü hangi dili konuşuyorsan osundur.

Yazılamayan bir dil ise l ya da ölmeye mahkm bir dildir.

Yazın sanatı ise yazı olmadan gelişemez ve yaşayamaz. Ne yazıktır ki günümüzde dilini konuşamayan ve yazamayan Çerkeslerin Türkiye'deki sayısı atayurt Kafkasya'da yaşayanlardan çok daha fazladır. Oysa Türkiye'de yaşayan Kafkasyalıların sayısı değişik sayımlara göre 5 ile 7 milyon arasındadır.

Ve bu insanların büyük çoğunluğu ne yazık ki anadilini konuşamadığı gibi yazamamaktadır da.

İnsanlık tarihinde ilk yazıyı bulan ve kullanan bir halk için, bu durum trajiktir.

Oysa İsrail'de ve Ürdün'de yaşayan Çerkesler için eğitim kurumlarına Çerkesçe dersleri konmuş ve erkes alfabesi ile Adigece'nin ğretimi sağlanmıştır. lke-mizde ise ne yazık ki böyle bir uygulama düşünülmediği gibi böyle bir uygulamanın sakıncalı olacağı inancı yerleştirilmiştir.

Oysa Çerkesler, Osmanlı İmparatorluğu dönemin-den günümüze dek bu yarımadaanın esenliği ve mutluluğu için canla başla çalışmış, savaşmış büyük bir gruptur. Ayrıca, Çerkeslerin tarihleri boyunca Türkiye Cumhuriyeti'nde bir toprak talepleri olmadığı gibi, ülkenin bölünmez btnlyę başta olmak üzere Türkiye'de demokratik, eşitlikçi, zgr ve barışçı bir ortamın sağlanması ve yaşatılması için büyük katkılarda bulunmuşlardır.

Buna karşılık milyonlarla ifade edilen bu toplum, uygulanan yanlış ve tutucu politikalar yüzünden bir tür yabancılaşma ortamına itilmiştir. Bilinçleri yaralanmış, bilgilenme kaynakları kurutulmuştur. Geleneklerini sürdürme, kültürlerini geliştirme alanları daraltılmıştır. Giderek kimlik arayışları bir kişilik bunalımına dönüşmüştür. Tıpkı Kafkas kökenli *Ergin Günçe*'nin *Saçma Sapan Bir Şiir*'de dile getirdiği gibi:

*'Kedi Pepik' Evet, kendisi bir çeşit bilgelik taşır
'Çuv Köpek' ise öldü. Ömrümün yorgun kısımlarıdır.
Aklımla ben birbirimizi oynatıyoruz
Tarlam yağmura, esintiye, deliliğe açıktır
Kaç gündür boş duran bir tabanca gibiyim
İnsan şapkasız da delirebilir kumral ve sarışınsa*

*Aklımdan geçenler bugünlük bunlar
Ve tabii birtakım hovardalıklar
Vergi ödemeden yaşıyor olmalıyım
Yüzüm bir kedidir boş zamanlarımda
Kalbimde kuş kadar bir köpek havlar
Kafkas haritasından Çerkes köylere indik biz
Atlarını vurdu ve gömdü kente yerleşti
Gümüş eğerlerini karartıp sakladı
Ne diye homurdanır sanki Dedem*

*İğdiş geyik gibidir Çerkes tabanca olmayınca
Çaresi arada kovboy sinemaları*

Kamu düzeni ile aramda fark var

...

*Şakayla öfkeyle geçti şu son beş on yılın delilikleri
Bir köpektir Çerkes akli, ağzından bulutlar akar*

...

*Çerkesler bile eskir zamanla Fakat
Şimdi anladım ki bende Ölüm kokan bir dalgınlık
yaşar*

...

*Çerkesçe konuşmayı bilmezsin, Lazca bilmezsin
Unuttun bıçak atmayı ve saplamayı
Adam olsan bir köpek ve bir tay edinirdin
Ellerini yalar keçilerin sabah esintisinde
Bana kalırsa kendinden boşan
Bir celsede boşanırsın
Yeter artık bu kadar yabancılaşman!*

Kendine yabancılaşan insan, kültürüne de, ülkesine de yabancılaştır. Bu nedenle kimlik sorunu, basit bir kök arama, öze dönme, tarih ve arşiv tarama boyutunda düşünülmemelidir.

Gelenek ve modernlik arasında bir sentez yakalayarak siyasal eşitlik kavramının da içi doldurulduğunda bireyleşme, özgürleşme sürecinin lokomotifine haline gelir.

Bu nedenle de günümüzde *Kimlik, Öteki ve Azınlık* gibi kavramların yüzyıllardır boşaltılan içi yeniden doldurulmaya çalışılmaktadır. Ve bu kavramlar artık yeni anlamlarla donatılmaktadır.

Dinsel, kültürel ve etnik farklılıklar potansiyel tehlike olarak görülmeyip insan hak ve özgürlüklerinin parçası olarak kamusal ve siyasal alana taşınmaktadır.

Etnik toplulukların özellikle kültürel düzeyde öne sürdükleri kimlik taleplerinin haklılığı, demokrasinin de temel ögesi boyutuna ulaşmıştır.

Özgürlük ve eşitlik taleplerinin '*farklılığı öne çıkaran kimlik istemleri*' olarak ortaya çıkması, siyasal/kültürel yaşama da bir katkı olarak düşünülmektedir.

Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 10'a yakın bir bölümünün Kuzey Kafkasyalı olduğu düşünülürse, giderek yok olma tehlikesi içinde olan Kafkasya kökenlilerin kültürlerine sahip çıkmalarını doğal ve yaşamsal bir talep olarak değerlendirmek gerekir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Ürdün, İsrail, Libya, Suriye, Irak, Lübnan, Tunus, Cezayir, Mısır ve ABD gibi birçok ülkede demokratik bir biçimde çözülen Adige dili ve kültürünün korunup kollanma ve geliştirilmesinin yöntemleri incelenerek bir konsensusa varılabilir. Örneğin Türkiye'deki birçok üniversitede Kafkasoloji kürsüleri kurulabilir, Kafkas kültürü, dilleri ve tarihi öğretiler. En azından Kafkas dil ve kültür dersleri seçmeli olarak eğitim ve öğretim içine alınabilir. Resmi dil Türkçe'nin yanında Çerkesçe, Çeçence vb. diller de okutulabilir, öğretiler.

Ulusal antlaşmalara bağlı kalınarak, etnik grupların kültürel haklarının gözetilmesi, dillerinin yaşatılıp geliştirilebilmesinin sağlanması, onların yaşadıkları ülkelerdeki yurttaşlık anlayışlarını da olumlu yönde değiştirir, geliştirir, pekiştirir.

Bu açıdan bakıldığında bu insanların talepleri, özgün topluluklar ve bireyler olmalarının gereği olan kültürel dokularını yaşamak, korumak, evrensel kültür içindeki yerlerini almak özlemi ve isteği olarak değerlendirilmelidir.

Türk müziğinin, Ermeni, Rum, Laz, Kürt, Yahudi müziğinin gelişip boy verdiği bu yarımadada kuşkusuz Çerkes müziğine de yer vardır. Çerkes dansları ve müzikleri yeryüzündeki bütün Çerkesler için yaşamsal değerdedir.

"Ağustos 1996'da 2. Grozni Savaşı'nda, çarpışmalar tüm şiddetiyle sürerken, birkaç Çeçen kadının sokakta Lezginka dansını müzik eşliğinde oynadığına tanık oldum. Hayretle sorduğumda, öleceksek dans ederek ölelim,

yanıtını aldım. Kadınların yüzünde tatlı bir tebessüm vardı. Hayretler içinde kaldım."

(*New Caucasus / Yeni Kafkasya*. Yazarı: Edmund Hezig. Aralık 1998 - Internet)

Adige kadınları, Bilge Seteney'in, *Ridade*'nin soyundan gelir.

Onlarda kaç/göç yoktur.

Onlar hayatın içinde, onlar savaşın içinde erkeklerle yan yanadır.

Onlar Kafkasyalıdır.

Kafkasya'da ana düşünce 'Savaş/Savaşım' düşüncesidir. Doğayla sürekli savaşım içinde bulunan Çerkesler, yüzyıllarca saldırgan dış ve iç güçlere karşı savaşa hazır, eski deyişle teyakkuz ya da seferberlik durumunda yaşamışlardır. Bu nedenle de iki Çerkes karşılaştıklarında "*İyi misin, hazır mısın?*" der merhaba yerine. Hazır mısın sözcüğü, savaş için her an tetikte olmak anlamına gelir.

Ölümle yaşam arasında tetikte olarak varlığını sürdüren bu halk, yaşadığı coğrafyayla da benzer, özdeş bir kişilik oluşturmuştur. Ozan *Edip Cansever*'in dizelerinde dile getirdiği gibi:

"Ah güzel Ahmet Abim benim
İnsan yaşadığı yere benzer,
O yerin suyuna, o yerin toprağına benzer.

Suyunda yüzen balığa,
Toprağını iten çiçeğe,
Dağlarının, tepelerinin dumanlı eğimine.

...

Göğüne benzer ki gözyaşları mavidir

Denizine benzer ki dalgalıdır bakışları."

Kafkasyalı gerçekten Kafkasya'ya benzer. Bu nedenle onun yüzünde hüznle neşe, ağlamakla gülmek aynı anda yansır. Kafkasyalı ağlıyor mu, gülüyor mu anlaşılmaz.

Dansları da böyledir Kafkasyalının, müziği de.

Dans ve müzik Kafkasyalının yaşamında, yaşamının tüm aşamalarında çok önemlidir.

Savaşırken cephe gerisinde toy kurup şöenler düzenleyip çılgınca eğlenirler Kafkasyalılar. Ölüm korkusu onlara vız gelir, tırıs gider.

Hasta ve yaralılar geceler boyu uyutulmayıp, şarkı söylenip dans edilerek sağaltılırlar. Yaraları onarılırken de dansı ve müziği bir anestezi aracı gibi kullanırlar.

Oysa Kafkas kökenliler Türkiye'de kendi müziklerine, kendi türkülerine, şarkılarına medya kanallarının hiçbirinde ulaşamamaktadırlar. Siz hiç Çerkesçe bir şarkıya, türküyeye rastladınız mı, radyolarda televizyonlarda?

Oysa *Avni Lifijleri*, *Namık İsmailleri*, *Avni Arbaşları*, *Ahmet Mithatları*, *Ömer Seyfettinleri*, *Kemal Tahirleri*, *Kemal Bilbaşarları*, *Muhlis Sabahattinleri*, *Lemi Atlıları*, *Mahmut Celalettinleri*, *Hakkı Behiçleri*, *Mizancı Murat Beyleri* yeşerten veyetiştiren bu ülke, demokrasinin, insan hak ve özgürlüklerinin sınırlarını genişlettikçe, sanatın her dalında yetenekleri ve yapıtları ulusal sınırlarımızdan taşan yeni değerleri de ortaya çıkartabilecek donanımdadır.

Çünkü, sanatın ülkesi yoktur. Çünkü sanat yapıtları tüm insanlığın ortak malıdır. Tıpkı kökenleri ne olursa olsun ülkemizin tüm sanatçılarının hepimizin ortak övüncü ve onuru olduğu gibi.

Varlığı, yokluğu, savaşı, tasayı, sevinci paylaşarak yüzyıllardır kardeşlik içinde yaşayan insanlarımıza diyoruz ki:

"Gelin, şarkılarda da kardeş olalım!"

Ve bir Abhaz deyişiyiyle sesleniyoruz herkese:

"Tanrı bütün insanları özgür ve mutlu kılsın! Ama Abhazları da unutmasın."

Siz, 'Abhaz' yerine istediğiniz sözcüğü koyabilirsiniz.

ÇETİN ÖNER

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- NARTLAR Asetin Halk Destanı – (YKY-1999)
Aydın, Osman ERKÂN: Tarih Boyunca Kafkasya
İzzet AYDEMİR: Göç/1988
Dr. Batıray ÖZBEK: Çerkeslerin Tarihi Kronolojisi (Kafdağı Yay.)/1991
Dr. Batıray ÖZBEK: Çerkesler (Kafdağı Yay.)/1997
Turabi SALTİK: Çerkesler (Berfu Yay.)/1998
Nihat BERZEG: Çerkes Sürgünü/1996
Hayri ERSOY & Aysun KAMACI: Çerkes Tarihi/1992 (Tüm Zamanlar Yay.)
Özdemir ÖZBAY: Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya (Kafdağı Yay.)/1992
Ali KASIMOV & Hasan KASIMOV: Çerkes Soykırımı (Kafdağı Yay.)/1995
Sula BENET: Abhazlar (Kafdağı Yay.)/1994
Sula BENET: Çerkeslerin Sürgünü (Kafdağı Yay.)/1993
Justin McCARTHY: Ölüm ve Sürgün (İnkılap Yay.)/1995
Jean CORMIER: Che Guevara (Can Yay.)/1997
Ali KESKİN (ÇUREY): Sözcüklerin Dilinden Adigheler/1989
Kafkasya Yazıları Dergisi/1997 Sayı 2
Lev TOLSTOY: Hacı Murat (Varlık Yay.)/1960
Jacques ALLIERES: Baskılar (İletişim Yay.)/1995
Gustav JANOUCH: Kafka ile Söyleşiler (Cem Yay.)/1988
İsmail BERKOK: Tarihte Kafkasya
Bruno de CORDIER: İslam'ın K. Kafkasya'daki Etkisi (Avrasya Etütleri)/1966

C. W. CERAM: Tanrıların Vatanı Anadolu (Remzi Kitabevi)/1979
Herodot Tarihi (Hürriyet Yay.)/1973
J. S. BELL: Çerkesya'dan Savaş Mektupları (Kafkas Vakfı Yay.)/1998
Alexandre GRIGORIAN: Kafkasya Halkları (Sabah Yay.)/1999
Semen EADZE: Çerkesya'nın Ruslar Tarafından İşgali (Kafkas Der. Yay.)/1999
Özdemir ÖZBAY: Dünya Mitolojisi ve Nartlar (Kafkas Der.)/1999
Kitabı Mukaddes
Kuran-ı Kerim
İncil
Yaşar BAĞ: Çerkeslerde Kültür, Din, Tanrı (Çiviyazıları)/1997
F. F. TORNAU: Bir Rus Subayının Kafkasya Anıları (Kafkas Der. Yay.)/1999
A. FONVILL: Çerkesya Bağımsızlık Savaşı (Nart Yay.)/1996
Leonti LYULYE: Çerkesya (Çiviyazıları)/1998
Şövalye T. De MARIGNY: Çerkesya Seyahatnamesi (Nart Yay.)/1996
Muhittin ÜNAL: Kurtuluş Savaşı'nda Çerkeslerin Rolü (Cem Yay.)
Mustafa BUTBAY: Kafkasya Hatıraları (T. T. V. Yay.)/1990
Rus Gözüyle Kafkasya ve Kafkaslar (Nart Yay.)/1994
Çerkes Ethem-Anılar (Vatan Gazetesi)
Meydan Larousse
Ana BRITANNICA
Çetin ÖNER: Dağlara Yazılıdır (Can Yay.)/1984
Çetin ÖNER: Kafkasya Şiirleri

TÜRK YAZARLARI

- ARARKEN / Ataç
GÜNCE I (1953-1955) / Ataç
GÜNCE II (1956-1957) / Ataç
GÜNLERİN GETİRDİĞİ / Ataç
KARALAMA DEFTERİ / Ataç
OKURUMA MEKTUPLAR / Ataç
KAYBEDENLERİN ÖYKÜSÜ / Hikmet Temel Akarsu
AŞKSIZ İNSANLAR / Oktay Akbal
BATIK BİR GEMİ / Oktay Akbal
BERBER AYNASI / Oktay Akbal
BİZANS DEFİNESİ / Oktay Akbal
EY GECE KAPINI ÜSTÜME KAPAT / Oktay Akbal
GARİPLER SOKAĞI / Oktay Akbal
İLK YAZ DEVRİMİ / Oktay Akbal
İNSAN BİR ORMANDIR / Oktay Akbal
ÖNCE EKMEKLER BOZULDU / Oktay Akbal
SUÇUMUZ İNSAN OLMAK / Oktay Akbal
NÜ PERİDE / Hakan Akdoğan
KÜRDÜN MEYHANESİ / Fahir Aksoy
DÖRT MEVSİM SONBAHAR / Ahmet Altan
GECEYARISI ŞARKILARI / Ahmet Altan
KARANLIKTA SABAH KUŞLARI / Ahmet Altan
KILIÇ YARASI GİBİ / Ahmet Altan
SUDAKİ İZ / Ahmet Altan
TEHLİKELİ MASALLAR / Ahmet Altan
YALNIZLIĞIN ÖZEL TARİHİ / Ahmet Altan
AKLIM NEREYE GİDİYOR ELLERİM NEREYE / Çiğdem Anat
AĞDA ZAMANI / İnci Aral
İÇİMDEN KUŞLAR GÖÇÜYOR / İnci Aral
HİÇBİR AŞK HİÇBİR ÖLÜM / İnci Aral
KIRAN RESİMLERİ / İnci Aral
ÖLÜ ERKEK KUŞLAR / İnci Aral
SEVGİNİN EŞSİZ KİŞİ / İnci Aral
YENİ YALAN ZAMANLAR / İnci Aral
ALATURKA RAPSODİ / Fatih Atila
AŞKI BULMANIN VE KORUMANIN YOLLARI / Kürşat Başar
İĞRETİ YAŞAMLAR / Kürşat Başar
KONUŞTUĞUMUZ GİBİ UZAKLARA / Kürşat Başar
KIŞ İKİNDİSİNİN EVİNDE / Kürşat Başar
SEN OLSAYDIN YAPMAZDIN BİLİYORUM... / Kürşat Başar
KÖZ / İbrahim Baştuğ
ELVEDA ALYOŞA / Oya Baydar

HİÇBİR YER'E DÖNÜŞ / Oya Baydar
KEDİ MEKTUPLARI / Oya Baydar
MELEK GEÇTİ / V.B.Bayrıl
ŞER / V.B.Bayrıl
ELLERİ SESİNİN RENGİNDEYDİ / Faik Baysal
KIRMIZI SARDUNYA / Faik Baysal
REZİL DÜNYA / Faik Baysal
SARDUVAN / Faik Baysal / (1994 Orhan Kemal Armağanı)
BANA BİR ŞİİR OKU / Habib Bektaş
CENNETİN ARKA BAHÇESİ / Habib Bektaş
GÖLGE KOKUSU / Habib Bektaş
BİR GECE YOLCULUĞU / Gülderen Bilgili
BANA BİR HARF SÖYLE / Sibel Bilgin
BİR HANİMEFENDİNİN ÖLÜMÜ / Peride Celal
GECENİN UCUNDA / Peride Celal
GÜZ ŞARKISI / Peride Celal
JAGUAR / Peride Celal
KURTLAR / Peride Celal
MEKTUP / Peride Celal
MELAHAT HANIM'IN DÜZENLİ YAŞAMI / Peride Celal
ÜÇ YİRMİDÖRT SAAT / Peride Celal
GELECEK İÇİN DENEMELER / İsmail Cem
SOLDAKİ ARAYIŞ / İsmail Cem
SOSYAL DEMOKRASİ NEDİR... / İsmail Cem
TÜRKİYE'DE GERİ KALMIŞLIĞI TARİHİ / İsmail Cem
DOKUNMAK / Ahmet Cemal
ŞEREF BEY ARTIK BURADA YAŞAMIYOR / Ahmet Cemal
SİZİN HİÇ BABANIZ ÖLDÜ MÜ / Feride Çiçekoğlu
SUYUN ÖTE YANI / Feride Çiçekoğlu
UÇURTMAYI VURMASINLAR / Feride Çiçekoğlu
100'LÜK ÜLKEDEN MEKTUPLAR / Feride Çiçekoğlu
GENÇLİK YILLARI / Kemal Demirel
PIANO PIANO BACAKSIZ / Kemal Demirel
AV DÖNÜŞLERİ / Faruk Duman
SESLERDE BAŞKA SESLER / Faruk Duman
AH BAYIM AH / Nazlı Eray
ARZU SAPAĞINDA İNECEK VAR / Nazlı Eray
ÂŞIK PAPAĞAN BARI / Nazlı Eray
AŞK ARTIK BURADA OTURMUYOR / Nazlı Eray
AY FALCISI / Nazlı Eray
DENİZ KENARINDA PAZARTESİ / Nazlı Eray
DÜŞ İŞLERİ BÜLTENİ / Nazlı Eray
ELYAZMASI RÜYALAR / Nazlı Eray
ESKİ GECE PARÇALARI / Nazlı Eray
GECEYİ TANIDIM / Nazlı Eray
HAZIR DÜNYA / Nazlı Eray
İMPARATOR ÇAY BAHÇESİ / Nazlı Eray
KIZ ÖPME KUYRUĞU / Nazlı Eray
KUŞ KAFESİNDEKİ TENOR / Nazlı Eray

ORPHÉE / Nazlı Eray
ÖRÜMCEĞİN KİTABI / Nazlı Eray
PASİFİK GÜNLERİ / Nazlı Eray
UYKU İSTASYONU / Nazlı Eray
YILDIZLAR MEKTUP YAZAR / Nazlı Eray
YOLDAN GEÇEN ÖYKÜLER / Nazlı Eray
DOLUNAY YANSIMALARI / Asuman Ercan
TÜNEL / Melih Ergen
SİYASETİNİ ARAYAN ÜLKE / Doğu Ergil
MASKELİ BALO / Özcan Ergüder
ADINI UNUTAN ADAM / Mehmet Eroğlu
GEÇ KALMIŞ ÖLÜ / Mehmet Eroğlu
ISSIZLIĞIN ORTASINDA / Mehmet Eroğlu
YARIM KALAN YÜRÜYÜŞ / Mehmet Eroğlu
YÜREK SÜRGÜNÜ / Mehmet Eroğlu
GEÇMİŞTEN GELEN / Tevfik Fikret
BENİM SİNEMALARIM / Füzûzan
BERLİN'İN NAR ÇİÇEĞİ / Füzûzan
GECENİN ÖTEKİ YÜZÜ / Füzûzan
GÜL MEVSİMİDİR / Füzûzan
KIRKYEDİLİLER / Füzûzan
KUŞATMA / Füzûzan
PARASIZ YATILI / Füzûzan
BENİ IRMAK BOYLARINA GÖTÜR ANNE / Turgay Gönenç
OYSA HERKES KENDİSİYLE MEŞGUL / Murat Gülsoy
TÜRKİYE KADAR BİR ÇİÇEK / Ergin Günçe
ÇİÇEKLER KORUNAĞI / Burhan Günel
ALOPE'NİN ODASI / Mehmet Güreli
ÇOCUKLUĞUM VE ÖLÜMÜM / Melisa Gürpınar
İSTANBUL'UN GÖZLERİ MAHMUR / Melisa Gürpınar
SALKIMSÖĞÜTLERİN GÖLGESİNDE / Melisa Gürpınar
ARAGON / Nedim Gürsel
BALKANLARA DÖNÜŞ / Nedim Gürsel
BOĞAZKESEN (Fâtih'in romanı) / Nedim Gürsel
GEMİLER DE GİTTİ / Nedim Gürsel
KADINLAR KİTABI / Nedim Gürsel
PASİFİK KIYISINDA / Nedim Gürsel
RESİMLİ DÜNYA / Nedim Gürsel
SEVGİLİM İSTANBUL / Nedim Gürsel
SEYİR DEFTERİ / Nedim Gürsel
SON TRAMVAY / Nedim Gürsel
SORGUDA / Nedim Gürsel
UZUN SÜRMÜŞ BİR YAZ / Nedim Gürsel
CEHENNEM KRALİÇESİ / Selim İleri
HER GECE BODRUM / Selim İleri
KIRIK DENİZ KABUKLARI / Selim İleri
ÖLÜM İLİŞKİLERİ / Selim İleri
TABULA RASA / Özdemir İnce
ŞİİR VE GERÇEKLİK / Özdemir İnce

YAZINSAL SÖYLEM ÜZERİNE / Özdenir İnce
ESKİ DOSTUM KERTENKELE / Şebnem İşigüzel
HANENE AY DOĞACAK / Şebnem İşigüzel
ÖYKÜMÜ KİM ANLATACAK / Şebnem İşigüzel
1938 HARP OKULU OLAYI ve NÂZİM HİKMET / A. Kadir
MUTLU OLMAK VARKEN / A. Kadir
YAĞMUR HÜZNÜ / Ahmet Karcılılar
BAŞTAN SONA YALNIZLIK / Özcan Karabulut
BELKİ DE KAYBEDEN ZAMAN / Özcan Karabulut
HÜZÜNLE BAZI GÜNLER / Özcan Karabulut
BİLİNEBİR SOKAKTA KAYBOLMAK / Cemil Kavukçu
DÖNÜŞ / Cemil Kavukçu
DÖRT DUVAR BEŞ PENCERE / Cemil Kavukçu
TEMMUZ SUÇLU / Cemil Kavukçu
UZAK NOKTALARA DOĞRU / Cemil Kavukçu
YALNIZ UYUYANLAR İÇİN / Cemil Kavukçu
DENİZ BİTTİ / Deniz Kavukçuoğlu
ORTADAN, YARISINDAN / Sema Kaygusuz
SANDIK LEKESİ / Sema Kaygusuz
BEREKETLİ TOPRAKLAR ÜZERİNDE / Orhan Kemal
72'NCİ KOĞUŞ / Orhan Kemal
BALDAKİ TUZ / Yaşar Kemal
ZULMÜN ARTSIN / Yaşar Kemal
FUTBOL HAYATTIR / Ali Kırca
HAZAN MEVSİMİNDE AŞK / Ali Kırca
ŞİMDİ İYİ HABERLERİ VERİYORUZ / Ali Kırca
AŞKIN SELAMI VAR / Zerrin Koç
BAHAR İSYANCIDIR / Onat Kutlar
İSHAK / Onat Kutlar
SİNEMA BİR ŞENLİKTİR / Onat Kutlar
YETER Kİ KARARMASIN / Onat Kutlar
AKIŞI OLMAYAN SULAR / Pınar Kür
ASILACAK KADIN / Pınar Kür
BİR CİNAYET ROMANI / Pınar Kür
BİR DELİ AĞAÇ / Pınar Kür
BİTMEYEN AŞK / Pınar Kür
KÜÇÜK OYUNCU / Pınar Kür
SONUNCU SONBAHAR / Pınar Kür
YARIN YARIN / Pınar Kür
ARAFATTA BİR ÇOCUK / Zülfü Livaneli
ENGEREĞİN GÖZÜNDEKİ KAMAŞMA / Zülfü Livaneli
SU YANDI / Raif Memi
EDEBİYAT YAZILARI / Fethi Naci
ROMAN VE YAŞAM / Fethi Naci
SEVGİLERDE / Behçet Necatigil
DAĞLARA YAZILIDIR / Çetin Öner
ŞU BİZİM ÇERKESLER / Çetin Öner
BİR GÜN YİNE ALLI TURNAM / Erdal Öz
GÜLÜNÜN SOLDUĞU AKŞAM / Erdal Öz

HAVADA KAR SESİ VAR / Erdal Öz
KANAYAN / Erdal Öz
ODALARDA / Erdal Öz
SULAR NE GÜZELSE / Erdal Öz
YARALISIN / Erdal Öz
ASYALI AYYAŞ / Raif Özben
BERLİN'DE SANRI / Demir Özlü
BERLİN GÜNCEŞİ / Demir Özlü
BİR KÜÇÜKBURJUVA'NIN GENÇLİK YILLARI / Demir Özlü
BİR UZUN SONBAHAR / Demir Özlü
BİR YAZ MEVSİMİ ROMANSI / Demir Özlü
İSTANBUL BÜYÜSÜ / Demir Özlü
İTHAKA'YA YOLCULUK / Demir Özlü
KANALLAR / Demir Özlü
TATLI BİR EYLÜL / Demir Özlü
ALAYCI ÖYKÜLER / Adnan Özyalçınar
CAMBAZLAR SAVAŞI YİTİRDİ / Adnan Özyalçınar
SAĞANAK / Adnan Özyalçınar
ÖDÜNÇ YAŞAMLAR / Ali Poyrazoğlu
BEŞ ADA / Mehmet Zaman Saçlıoğlu
YAZ EVİ / Mehmet Zaman Saçlıoğlu
DAĞI DAĞA KAVUŞTURAN / Süleyman Sağlam
KIRAÇ DAĞLAR KAR TUTTU / Suzan Samancı
REÇİNE KOKUYORDU HELİN / Suzan Samancı
ARAMIZDAYDI O GÜN / Zeyyat Selimoğlu
BAHAR YORGUNLUĞU / Zeyyat Selimoğlu
BİR ŞARKI GİBİYDİ / Zeyyat Selimoğlu
DENİZLERİN, İSTANBUL / Zeyyat Selimoğlu
DİREĞİN TEPEŞİNDE BİR ADAM / Zeyyat Selimoğlu
FOLKLOR ŞİİRE DÜŞMAN / Cemal Süreya
ON ÜÇ GÜNÜN MEKTUPLARI / Cemal Süreya
MAHŞER / Osman Şahin
BÜTÜN DÜŞLER 'NAZLI'DIR / Attilâ Şenkon
NAJ / Hakan Şenocak
OTUZ BEŞ YAŞ / Cahit Sıtkı Tarancı
YAZILAR / Cahit Sıtkı Tarancı
ODALARDA ANNEM YOK / Zehra Tırıl
GÖLGESİZLER / Hasan Ali Toptaş
KAYIP HAYALLER KİTABI / Hasan Ali Toptaş
ARAMIZDAKİ ŞEY / Tomris Uyar
DİZBOYU PAPATYALAR / Tomris Uyar
GECEGEZEN KIZLAR / Tomris Uyar
İPEK VE BAKIR / Tomris Uyar
OTUZLARIN KADINI / Tomris Uyar
ÖDEŞMELER / Tomris Uyar
SEKİZİNCİ GÜNAH / Tomris Uyar
YAZA YOLCULUK / Tomris Uyar
YAZ DÜŞLERİ DÜŞ KIŞLARI / Tomris Uyar
YÜREKTE BUKAĞI / Tomris Uyar

GÜNDÖKÜMÜ (1975-80) / Tomris Uyar
GÜNLERİN TORTUSU (1980-84) / Tomris Uyar
YAZILI GÜNLER (1985-88) / Tomris Uyar
TANIŞMA GÜNLERİ / ANLARI (1990-95) / Tomris Uyar
YÜZLEŞMELER (1995-99) / Tomris Uyar
ARZ-I HAL ve SONRASI / Turgut Uyar
DÜNYANIN EN GÜZEL ARABİSTANI / Turgut Uyar
KAYAYI DELEN İNCİR / Turgut Uyar
TOPLANDILAR / Turgut Uyar
ÇIPLAK AYAKLIYDI GECE / Ahmet Ümit
GEÇMİŞ YAZ DEFTERLERİ / Hilmi Yavuz
GÜLÜN USTASI YOKTUR / Hilmi Yavuz
ERGUVAN SÖZLER / Hilmi Yavuz
ÜÇ ANLATI / Hilmi Yavuz
CUMHURİYET ÇOCUĞU / Nihal Yeğınobalı
MAZİ KALBİMDE BİR YARADIR / Nihal Yeğınobalı
SİTEM / Nihal Yeğınobalı
YASLI MÜZİK / Can Bahadır Yüce
AYKIRI ÖYKÜLER / Tahsin Yücel
BEN VE ÖTEKİ / Tahsin Yücel
BİYİK SÖYLENCESİ / Tahsin Yücel
HANEY YAŞAMALI / Tahsin Yücel
KOMŞULAR / Tahsin Yücel
PEYGAMBERİN SON BEŞ GÜNÜ / Tahsin Yücel
VATANDAŞ / Tahsin Yücel
YÜKSEK SESLE DÜŞÜNMENİN TAM SIRASIDIR
ŞİİRDE DÜN YOK MU / Turgut Uyar Üzerine Yazılar

Çetin Öner

ŞU BİZİM ÇERKESLER

Kafkas kökenli bir insan olmama karşın, olabildiğince nesnel olmaya çalışsam da, dünyanın dört bir yanına dağılmış *Şu Bizim Çerkesler* için salt bir ağıt değil, bir övgü de olacaktır anlatacağım. Çünkü onlar buna değer. Çünkü her halk övgüye değer özellikler taşır. Tarihinden, kültüründen, geçmişinden gelen övünç kaynağı, övünç belgeleri olabilecek olaylar yaşamıştır her halk. Kafkasyalılar bunların üstüne bir de acıyı, kıyımı, sürgünleri yaşamışlardır. Anayurtlarından kopartılmışlar, dünyanın dört bir yanına dağıtılmışlardır. ‘Dağılmış Ekmek’lerine sahip çıkıp varlıklarını sürdürebilmek için kıyımları, kısıtlıları, ölümleri göze almışlardır. Tıpkı Yahudiler, Afrikalılar, Ermeniler, İrlandalılar, Filistinliler gibi. İşte tüm bu nedenlerle ben Kafkasyalıları ‘gömmeye değil, övmeye’ çalışacağım. Dünyanın merkezinin Kafkasya ve Kafkasyalılar olduğunu söyleyip Nasrettin Hoca gibi: ‘İnanmıyorsanız araştırın, öğrenin, tanıyın, tanışın,’ diyeceğim.

ÇETİN ÖNER

ISBN 975-8440-73-X

9 789758 440733

<http://www.canyayinlari.com>